

**Sincero
promovendi
Boni Publici
studio**

**A közjó
előmozdításának
vágyától
indítatva**

**TELEKI JÓZSEF
ÉS AZ
AKADÉMIAI KÖNYVTÁR**

A Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtár és Információs Központ
kiállítása
2019. november 5-től
2020. február 29-ig

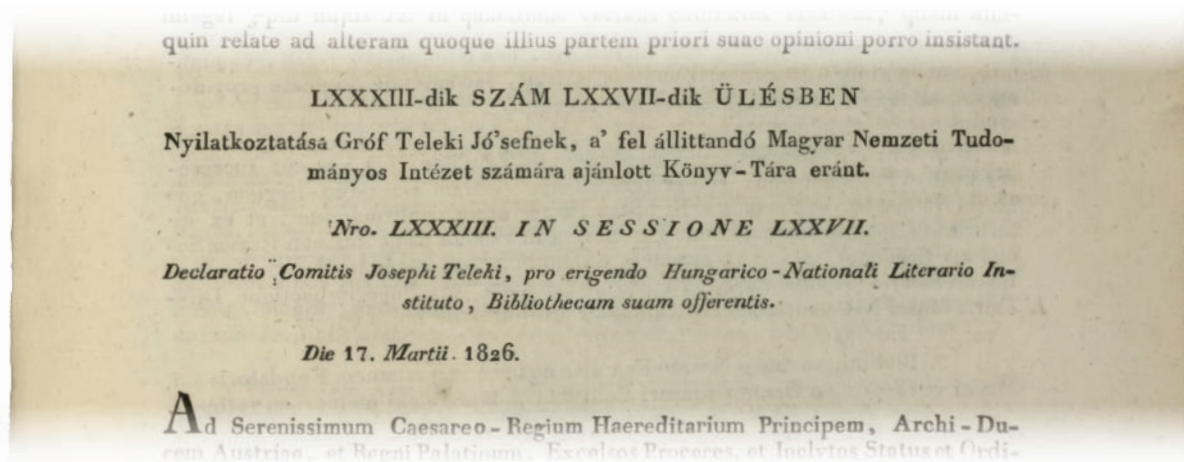
AZ AKADÉMIAI KÖNYVTÁR LÉTREJÖTTE

Jól ismert tény, hogy a Magyar Tudományos Akadémia alapító aktusának Széchenyi István 1825. november 3-i felszólalását tekintjük: az 1825–27-es országgyűlésen jószágainak egyévi jövedelmét ajánlotta fel egy tudós társaság létesítésére. Az viszont már kevésbé köztudomású, hogy első intézménye csaknem egyidős a Magyar Tudós Társasággal: 1826. március 17-én Szatmár vármegye követe felolvasta Teleki József (1790–1855) levelét, amelyben maga a gróf is hozzá kívánt járulni Széchenyi kezdeményezéséhez, ám pénz helyett másvalamit ajánlott fel:

„Hogy a nemzeti nyelv előmozdítására és ez által a tudományok művelésére felállítandó és az evégre kiküldött külön országos bizottság által kidolgozott munkát szerint szervezendő Tudós Társaság a maga feladatának a rábízottakban óhajtott eredménnyel meg bírjon felelni, nagy mennyiségű irodalmi segélyekkel, elsősorban pedig nagyobb könyvgyűjteményekkel látandó el [...]

Ennélfogva [...] a mi jelentős könyvtárunkat, melyet kegyes emlékezetű atyánk [...] hajdani Teleki László gróf nagy fáradsággal és tetemes költséggel összeszerzett, mi pedig növeltük és teljesebbé tettük, úgyhogy körülbelül 30 000 kötetet tesz [...] a nevezett társaságnak és a haza összes polgárainak használatára szenteltnek és felajánlandónak határoztuk.” Ezzel a bejelentéssel született meg a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára.

A felszólalásban említett családi bibliotéka, vagyis az Akadémiai Könyvtár alapító állománya három generáció gyűjtőmunkájának eredménye volt. Az idősebbik Teleki József (1738–1796) kezdte el, aki a pesti Szervita téren álló házában egy több mint háromezer kötetes gyűjteményt állított össze az őt érdeklő tudományágak legújabb szakirodalmából. Halála után a könyvhagyatékot idősebb fia, László (1764–1821) vette gondozásába, aki nagymértékben gyarapította az állományt, amely 1821-ben bekövetkezett halálakor mint-

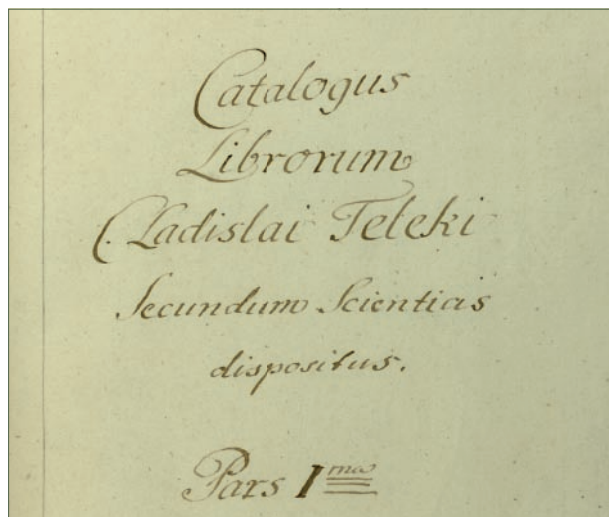

Acta Comitiorum Regni Hungariae 1825–1827, Tom. I. (Pozsony, 1825–1826)

Teleki József felajánlása az országgyűlési jegyzőkönyvben

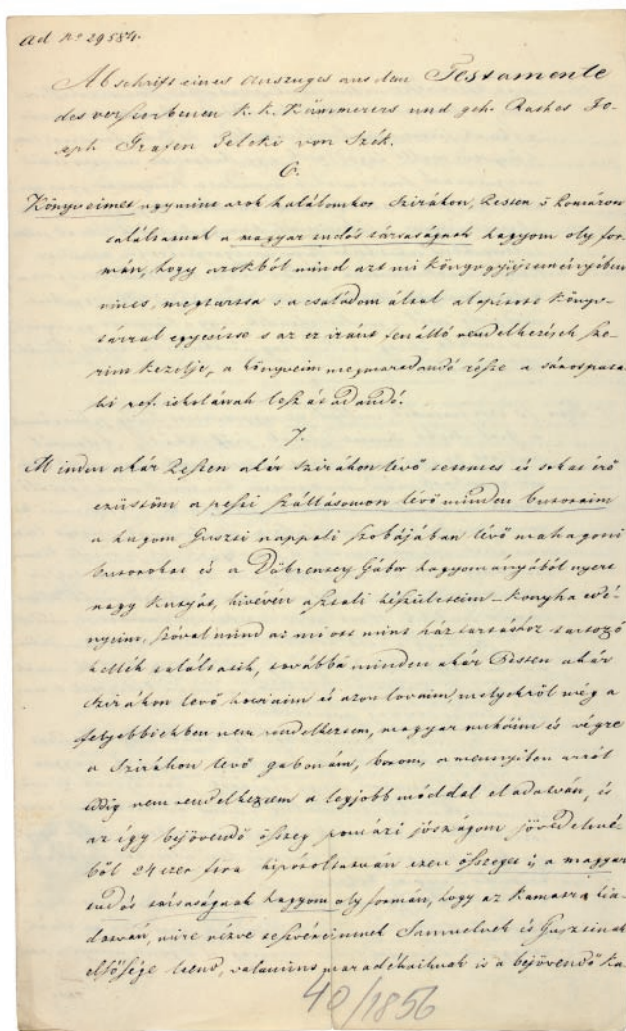
MTA KIK 526.789

egy huszonnégyezer kötetet számlált. Az állomány két részre tagolódott: a magyar és magyar vonatkozású művek csoportjára, valamint a lényegesen nagyobb külföldi részre, amelyen belül a gyűjtemény egy enciklopédikus könyvtár szakjainak rendjében tagolódott tovább. Teleki László a könyvgyűjtés során kifejezetten egy eljövendő akadémia szükségleteire volt tekintettel, de ilyen intézmény (bár ő maga is szorgalmazta az alapítását) 1821-ben, amikor meghalt, még nem létezett. Így a könyvhagyaték teljes egészében a tudományok iránt leginkább érdeklődő fia, József birtokába került, aki folytatta a gyűjtést. Mint az országgyűlési bejelentésből kitűnik, ő már harmincezer kötetről beszélt, tehát a felajánlást megelőző években mintegy hatezer új darabbal gyarapította a könyvtárat. Sőt, még ezután is számos tudományosan értékes munkát és könyvritkáságot szerzett be saját forrásból, végrendele-

Teleki László 1803-ban készült kéziratos könyvkatalógusának címlapja
MTA KIK Kézirattár Bibl 2r 14

tében pedig nagyjából ötezer kötetes magánkönyvtárát is az Akadémiára hagyta. Az általa bővített állomány tematikusan elég sokszínű, a többséget azonban történeti munkák képezték, összhangban Teleki József saját tudományos érdeklődésével.

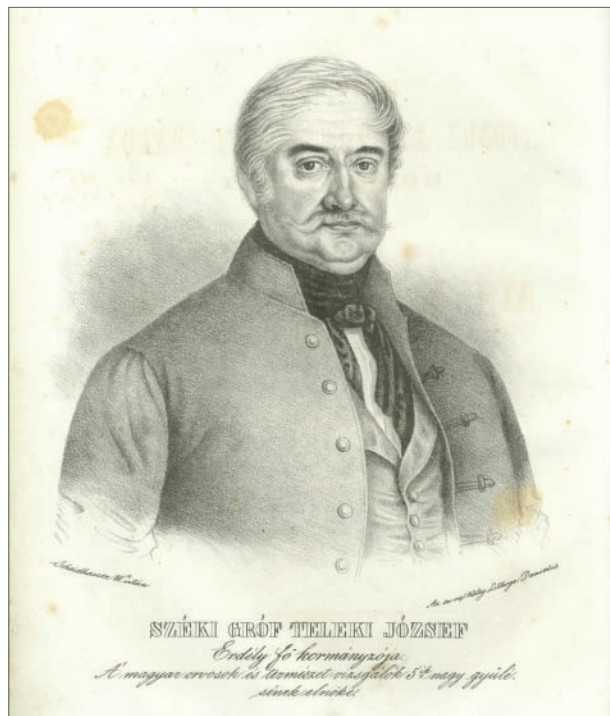

Teleki József végrendeletének az Akadémiai Könyvtár érintő részei.
MTA KIK RAL 40/1856

TELEKI JÓZSEF

A könyvtáralapító és az Akadémia első elnöke, Teleki József 1790. október 24-én született Pesten. Tanulmányait Kolozsvárt, a pesti egyetem jogi karán és külföldön folytatta. Itthon egy ifjú arisztokratahoz illően politikai tisztségeket kezdett betölteni, valamint az oktatás- és tudományszervezésben lépett fel mecénásként. 1819-től a *Tudományos Gyűjtemény* című periodika szerkesztőbizottságának lett tagja, 1824-től a királyi tábla bírása, ugyanebben az évben a tiszamelléki református egyházke-

rület, valamint a pataki kollégium főgondnokává választották. 1827-től Csanád, 1830-tól Szabolcs vármegyei főispán volt. 1832-ben az udvari kancelláriai előadó tanácsosa lett.

Teleki József
 Magyar orvosok és természetvizsgálók vándorgyűlésének történeti vázlata és munkálatai, 5. kötet (Pest, 1845)

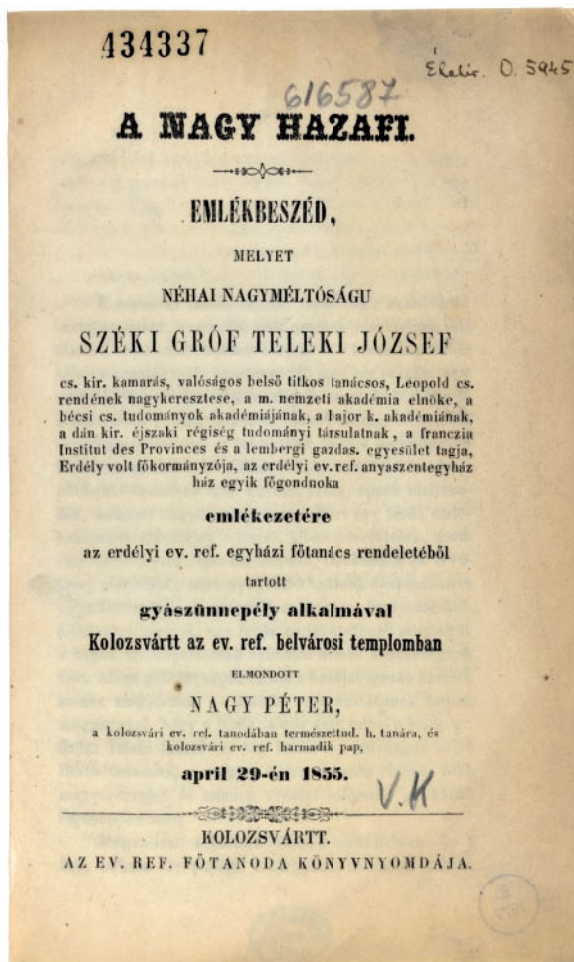
Teleki József: Egy tökéletes magyar szótár elrendeltetése, készítése módja (s.l., 1818)
 Teleki József nyelvtudományi értekezése, amellyel első helyezést ért el a Marczibányi Imre által hirdetett pályázaton
 MTA KIK M. Nyelv. O. 180

1840-ben koronaőrre, 1842-ben Erdély fő-kormányzójává nevezték ki. Ezt a tisztségét 1848-ig töltötte be, amikor kimondták Erdély és Magyarország unióját. Kormányzóként a polgári átalakulást sürgető ellenzéket támogatta. A szabadságharc bukása után politikai

szerepet nem vállalt, élete hátralévő részében már csak a tudománynak, elsősorban az Akadémiának szentelte az életét.

Már fiatal korában világossá vált, hogy Teleki nemcsak pártfogóként, hanem kutatói, szerzői minőségben is része kíván lenni a tudomány világának. Kezdetben nyelvészettel foglalkozott; ennek keretében került sor első tudományos sikerére 1818-ban, amikor a Marczibányi István által alapított nyelvújítási pályázat két kérdésére is győztes munkát adott be, amelyek a mai szakértők szerint a Kazinczy Ferenc műveivel való összehasonlítást is kiállják. Ennek tükrében már az is sokat elmond Teleki József tudományos tevékenységének másik feléről, hogy úgyszólván teljesen háttérbe szorította nyelvészeti műveit. Később ugyanis a gróf a történettudomány felé fordult, és néhány kisebb tanulmány mellett egy olyan monumentális sorozat megalkotásába fogott, amely a kortársak és a későbbi történészgenerációk egyöntetű elismerését vívta ki. A *Hunyadiak kora Magyarországon* című nagy formátumú mű „célja volt az akkori magyar élet teljes képét ábrázolni, minden belső és külső, világi, polgári, hadi, vallási, kereskedési, értelmi, és társadalmi mozgalmakat és viszonyokat festeni”; és ez a lehetőségek szerint sikerült is neki.

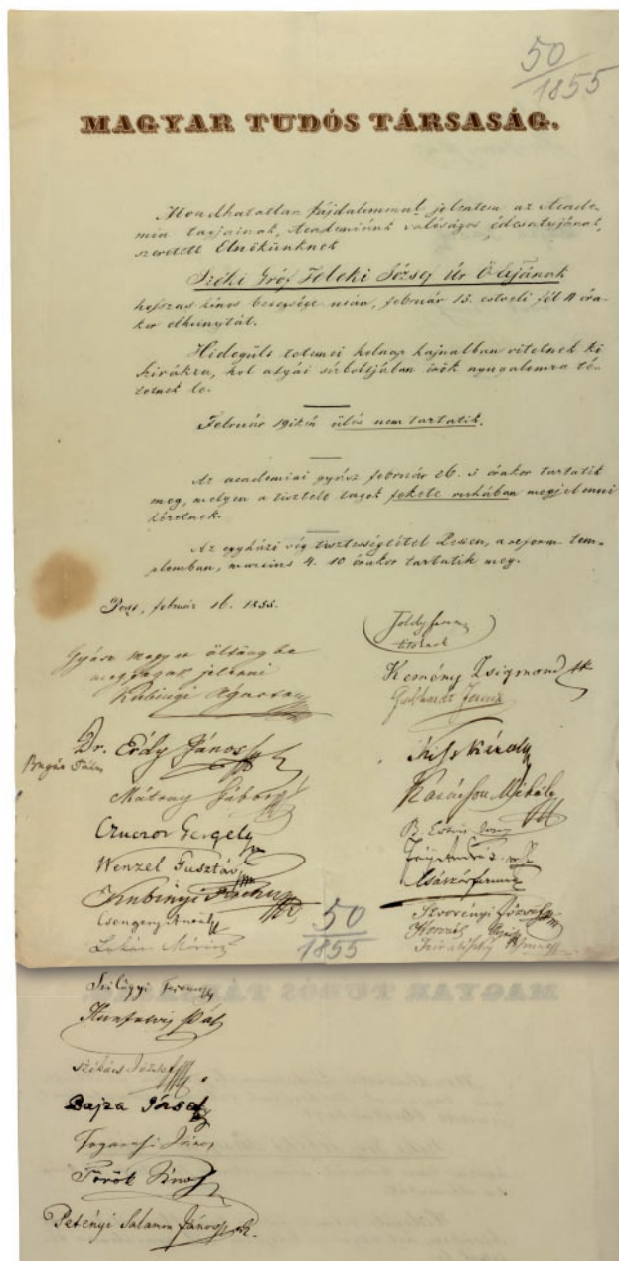
Teleki József neve azonban nem annyira saját tudományos munkái kapcsán ismert, hanem azért, mert ő volt a Magyar Tudományos Akadémia első elnöke. Mintegy negyedszázadon át töltötte be ezt a tisztséget, ami a második leghosszabb volt az Akadémia történetében. Ez az elismerésre méltó teljesítmény nemcsak

Nagy Péter: *A nagy hazafi* (Kolozsvár, 1855)
Nagy Péter kolozsvári református lelkész Teleki József halálára készült gyászbeszéde
MTA KIK Életir. O. 5945

tudományos munkásságának volt köszönhető, hanem annak a pozíciónak is, amit a magyar politikai életben és a tudományszervezésben betöltött. Édesapja révén ugyanis számos korabeli jeles tudóssal került kapcsolatba, akiknek munkásságát a Telekiek figyelemmel kísérték, sőt gyakran anyagilag is támogatták. Jó viszonyt alakított ki Habsburg József főhercegnádorral is, aki a király akaratának első számú képviselője volt az országban. Így tehetett szert Teleki József kulcsszerepre az Akadémia létrehozásával kapcsolatos tárgyalásokon, hiszen mind a tudományos közösség, mind pedig a nádor bizalmát élvezte, ezért eredményesen tudott közvetíteni a felek között.

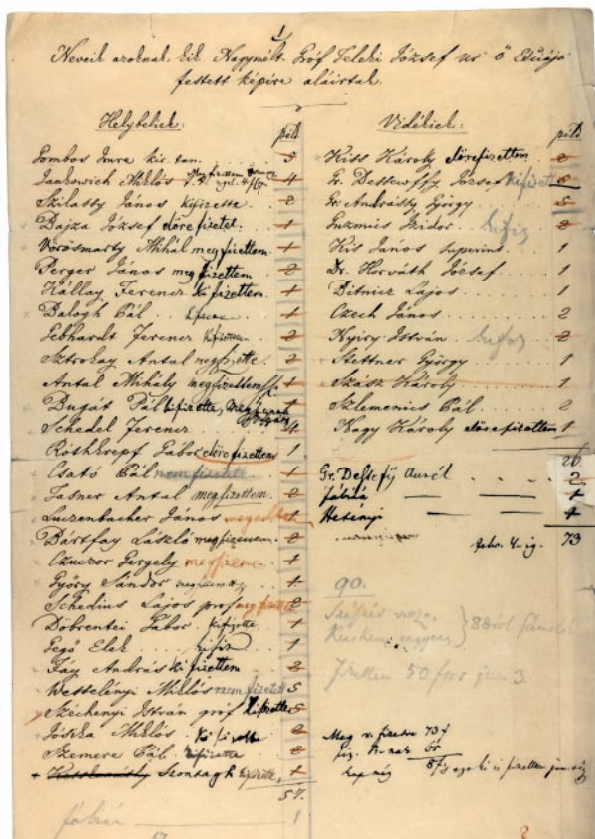
Hogy mekkora jelentősége volt Teleki elnöki tevékenységének az Akadémia működésének elindításában és helyzetének megszilárdításában, azt jól mutatják Móra Ferenc szavai: „...hányszor volt az erdélyi kormányzó kardja és pajzsa az Akadémiának. Önála nélkül bizony meg nem érte volna a huszonöt éves jubileumát se, mert Bécs állandóan a nyakán tartotta a kést. S ha volt valaha kultusz indokolt, akkor az Akadémiától azt se lehetett volna sokallani, ha mindennap elimádkozta volna a Teleki József nevét.” Ebben az időszakban valóban számos kihívással szembesült az intézmény: az egyénileg mégoly nagyvonalú adományok is csak szerény lehetőségeket biztosítottak a tényleges munkához; nehéz volt összehangolni az ország területén elszórtan élő, gyakran egymással is ellentétben álló tudósok igényeit a működési szabályok megalkotása során; ráadásul a központi kormányzat sem szűnt meg gyanakodni: Bécsben

Értesítés Teleki József haláláról az akadémiai tagok aláírásával, mely-lyel a temetésen való részvételüket jelzik
MTA KIK Kézirattár RAL 50/1855

A Telekiek címere

Az akadémiai tagok aláírással megerősített pénzfelajánlásai Teleki József arcképének megfestetéséhez
MTA KIK Kézirattár Vegyes 2r 40 : 2/XV.

MTA KIK Kézirattár Vegyes 2r 40 : 2/XV.

folyton attól tartottak, hogy az Akadémia egy Habsburg-ellenes lázadás tűzfészkévé válhat. Jelentős részben Teleki József érdeme, hogy mindezen problémákat sikerült áthidalni, és 1848-ra az intézménynek már olyan szilárd pozíciója volt, hogy a szabadságharc bukása után sem merték teljesen felszámolni. Ekkor azonban, életének utolsó éveiben Telekinek már kevesebb beleszólása volt az eseményekbe: bár elnöki pozícióját megtarthatta, a forradalom idején tanúsított magatartása miatt kiszorult a közéletből, és inkább saját tudományos kutatásainak, illetve az Akadémiai Könyvtárnak szentelte az idejét, ebben látva a legjobb (az adott helyzetben jószerével egyetlen) utat a nemzeti kultúra megőrzésére, a forradalom által kitűzött célokért való további küzdelemre.

Szirák

A Teleki család felújíttott sírkápolnája Szirákon

(fotó: Debreczeni-Droppán Béla, Magyar Nemzeti Múzeum)

1796. szeptember 1. Szirákon meghal az idősebbik Teleki József. Az örökébe lépő fia, László a következő években Pestre költözik és jelentősen bővíti a könyvtárat.

1800. április 23. Meghal Teleki Mária, Teleki József édesanyja. Könyvei, amelyeket részben őseitől örökölt, férje könyvtárába kerülnek.

AZ ALAPÍTÓ ÁLLOMÁNY SORSA

Az országgyűlésen felajánlott könyveket az Akadémia kezdeti éveire jellemző hely- és pénzhiány miatt sokáig el sem mozdították a család Szervita téri házából, és először csak 1834 decemberében szabályozták a tagok itteni hozzáférését. Az első Teleki-könyvek, amelyek elérhetőek voltak a kutatók számára, Teleki

József saját beszerzésű ajándékai voltak; ezeket egyből az Akadémiára szállították be. Értéküket mutatja, hogy köztük volt a könyvtár máig egyetlen corvinája, a Carbo-kódex, valamint egy egész gyűjtemény a történelem talán leghíresebb nyomdatulajdonosának, a 15–16. századi Aldus Manutiusnak a műhelyéből. Az 1826-ban felajánlott könyveket többszöri tervezés, próbálkozás után 1844-ben költöztették át az Akadémia új székhelyére, a bérbe vett Trattner–Károlyi-házba, de ott is csak nagy-

Ludovicus Carbo: *De divi Mathiae regis laudibus rebusque gestis dialogus*. 1473–1474 k.
MTA KIK Kézirattár K 397

Toldy (Schedel) Ferenc (1805–1875), az Akadémia titoknoka, a könyvtár ügyeinek intézője 1851-ig
Barabás Miklós (1810–1898). Toldy (Schedel) Ferenc, litográfia, Magyar Nemzeti Múzeum, lt.sz.: 61.71

jából kétharmad részük fért el. Toldy Ferenc titoknak, a könyvtár kezelője, ekkor vezette körbe Vörösmartyt a helyiségekben, megihletve a *Gondolatok a könyvtárban* című verset. A Teleki-állományt ekkor még az alapító szándékának megfelelően, elkülönítve állították fel.

1855-ben meghalt Teleki József. Végrendeletében személyes könyvtárát is az Akadé-

miára hagyta. A körülbelül ötezer kötetet, az eredeti állomány korábban be nem vitt harmadrészevel együtt 1856-ban szállították át a Trattner–Károlyi-házba, bár megfelelő elhelyezésükhöz továbbra sem állt rendelkezésre elegendő tér.

A következő és egyben végső állomást az alapító állomány önálló történetében a mai aka-

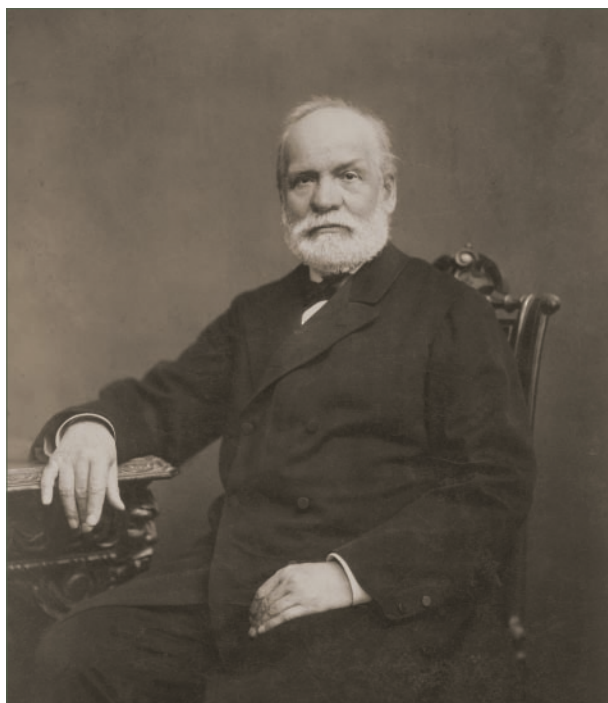
és véglegesen elvért javasult, és ezt össze-
nemben is egy helyben elhelyezve
ment hozzá meggyőződés, és megértés
az alapított könyvtáránál minél nagyobb
mértékben lehető hasznosíthatóságot,
mely pedig az magyar Akadémia minél
nagyobb közérdeke mellett, és mellett
viselők felnyitott és lett, és mindennek
előmozdítását az Akadémiának
kötelességül felismereltem.

Minthogy fenn lehetett kérem fel-
meltározást, megértés és javasult
mind együtt, és lehetett az előző
által alapított könyvtárát az építési
palotában elhelyeztetni.

Mely nyilatkozatom és kérem
ismétlése mellett, állandó figyelemmel
maradva Győrben János 4th 1863.

Meltvágyom az
240
1863
aláíratás gólzája
Teleki József

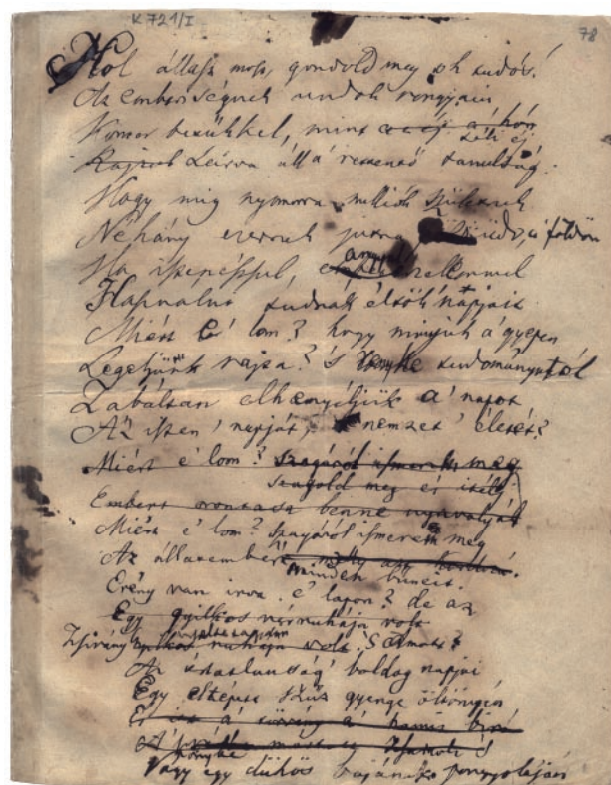
démiai palota elkészülése jelentette. Az új épületbe való beköltözéskor az akkori főkönyvtárnok, Hunfalvy Pál az egyszerűbb kezelhetőség érdekében kérvényezte a Teleki családnál, hogy az alapító állományt a könnyebb nyilvántartás érdekében beolvasszthassák az új helyen szakrend szerint felállítandó teljes könyvtárba. Ezt 1863. június 4-én kelt levelében Teleki Sándor gróf engedélyezte is. Az alapító állomány így végre teljes egészében méltó elhelyezést nyert az Akadémia saját épületében, de ezzel együtt megszűnt különgyűjteménynek lenni. A nyolcvan éven keresztül bővített és ápolts családi bibliotéka önálló története véget ért.

Hunfalvy Pál (1810–1891), az első hivatalosan kinevezett akadémiai főkönyvtárnok
MTA KIK Kézirattár Ms 10206/61

Az alapító állományt jelölő Teleki-bélyegző (1836-ban készült el)
MTA KIK Kézirattár

A Gondolatok a könyvtárban Vörösmarty Mihály által írt fogalmazványa, amelyet az Akadémiai Könyvtárban tett látogatása ihletett (1844)
MTA KIK Kézirattár K 721/1. 78r

- 1818 Teleki József hazatérve ismét a Helytartótanácsnál dolgozik mint titkár.
- 1819 A Marczibányi-pályázat díjkiosztója. A nyelvújításról szóló négy meghirdetett kérdésből kettőben Teleki József beadott pályamunkáját találja a legjobbnak a zsűri.

A Szervita tér, jobb oldalon a családi könyvtárnak otthont adó Teleki-palota
Der Servitenplatz in Pest, Fuchsthiller rézmetszete,
1840 körül. Kiscelli Múzeum, lt.sz.: 14.777

A Trattner–Károlyi-ház, az Akadémiai Könyvtár székhelye 1836 és 1865 között
MTA KIK Mikrofilmtár

Az idősebbik Teleki József címeres *superexlibris*e (tulajdonosi jelvénye) az egyik általa bekötöttetett könyvön

Az Akadémia Székházának Duna parti részén épült könyvtári raktár, ma az akadémiai Tudósklub része
MTA KIK Akadémiai Levéltár Fényképtár 5062

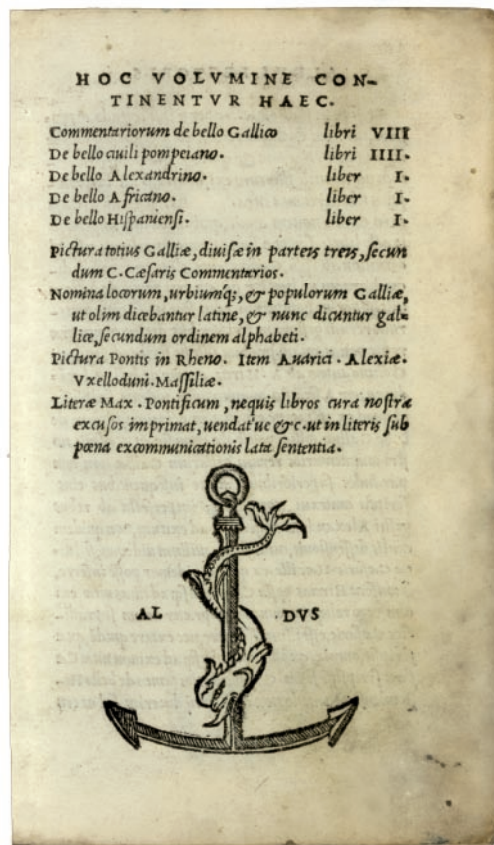
KÖNYVRITKASÁGOK

A tartalmuk miatt érdekes tudományos könyvek mellett a Teleki-könyvtárban vannak olyan kötetek amelyek önmagukban is értéket képviselnek különleges fizikai jellemzőik (kötésük), ritkaságuk, különösen pedig a ko-

ruk miatt. Ezek a muzeális értékű példányok tulajdonképpen műtárgynak is tekinthetők. Vannak továbbá olyan példányok, amelyeknek nem annyira a külseje vagy tartalma érdemel figyelmet, mint inkább a sorsa: egymást váltó

Hugues de Saint-Cher: *Postillae* (Bázel, 1504)
Korai antikva reprezentatív, fémveretekkel díszített kötésben
MTA KIK Ant. 130

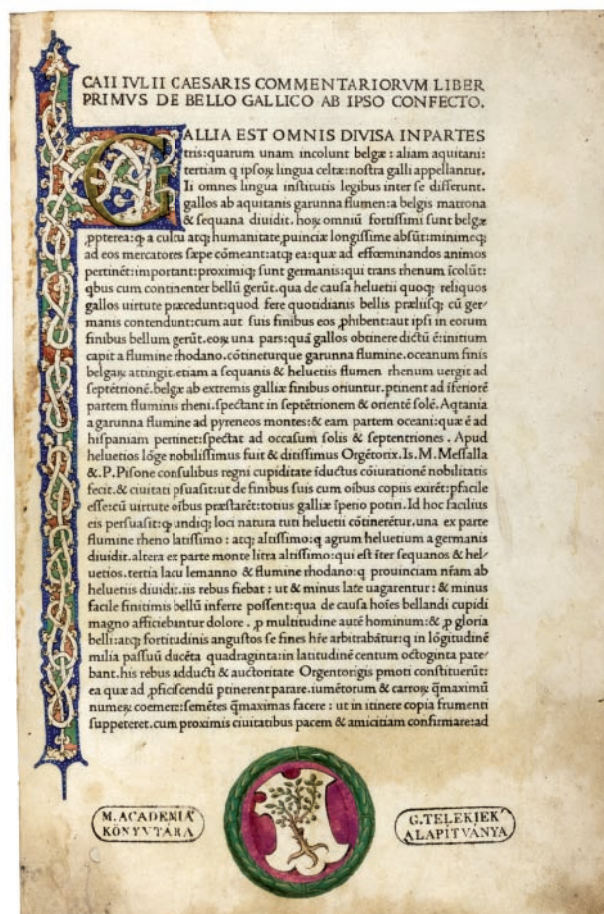

Iulius Caesar: *Commentarii* (Velece, 1519)
A Teleki József által beszerzett egyik aldina, Iulius Caesar összes művei kiadásának címdala, rajta Aldus Manutius jellegzetes nyomdászjelvénye
MTA KIK Ant. 446

tulajdonosaikat akár évszázadokon keresztül nyomon lehet követni a birtokos által kézzel beleírt ún. posszesszorbejegyzések vagy az előre elkészített, gyakran díszes kivitelezésű tulajdonosi jegyek segítségével.

A legrégebbiek a könyvnyomdászat hajnalán, a 15. században keletkezett könyvek, az úgynevezett inkunábulumok, vagyis ősnym-

tatványok. Az Akadémiai Könyvtárban ezer-kétszáz darab található belőlük, amivel ez az ország második legnagyobb ilyen gyűjteménye. A kötetek harmada a Telekieknek köszönhető: több mint négyszáz ősnymtatványt adományoztak az Akadémiának, közöttük olyanokat is, amelyek egyedül itt találhatók meg Magyarországon.

Latin nyelvű Biblia (Bázel, 1486).
MTA KIK Inc. 80

Julius Caesar: *Commentarii de bello Gallico* (Velence, 1471)
MTA KIK Inc. 308

A 16. századi nyomtatványok képezik a muzeális értékű könyvek második csoportját; ezeket antikvárnak is nevezik. Jóval több van belőlük, mint ősnymtatványból, ennek ellenére ritkaságoknak számítanak. Külön kiemelendők közülük a 16. század elején működő olasz

nyomdász, Aldus Manutius és utódai műhelyéből kikerült könyvek, az ún. aldinák. Ezek kötésében és szedésében Manutius – szakítva a kézírásos hagyományokkal – igyekezett kihasználni a nyomdatechnika adta lehetőségeket, hogy minél könnyebben hordozható és ol-

Hérodotosz: *Historiae* (Velece, 1494)

Hérodotosz történeti munkájának reprezentatív kiadása, Lorenzo Valla latin fordításában
MTA KIK Inc. 110

vasható könyveket készítsen. Teleki József ezen a téren is hozzájárult a könyvtár gyarapodásához: 1850-ben egy több tucat aldinából álló gyűjteményt vásárolt meg a bécsi Bibliotheca Palatina's aukcióján.

Külön kategóriát képeznek a régi magyar könyvek: így nevezik az 1711 előtt Magyar-

országon nyomtatott, magyar nyelvű, magyar szerző által írt vagy magyar vonatkozású kiadványokat. Sokat közülük nemcsak megvásároltak a Telekiek, hanem létrejöttüket is segítették a szerző vagy a kiadás anyagi támogatásával, illetve a mű megírásában, szerkesztésében vállalt aktív közreműködéssel.

Vincent de Beauvais: *Speculum historiale* (Augsburg, 1474)

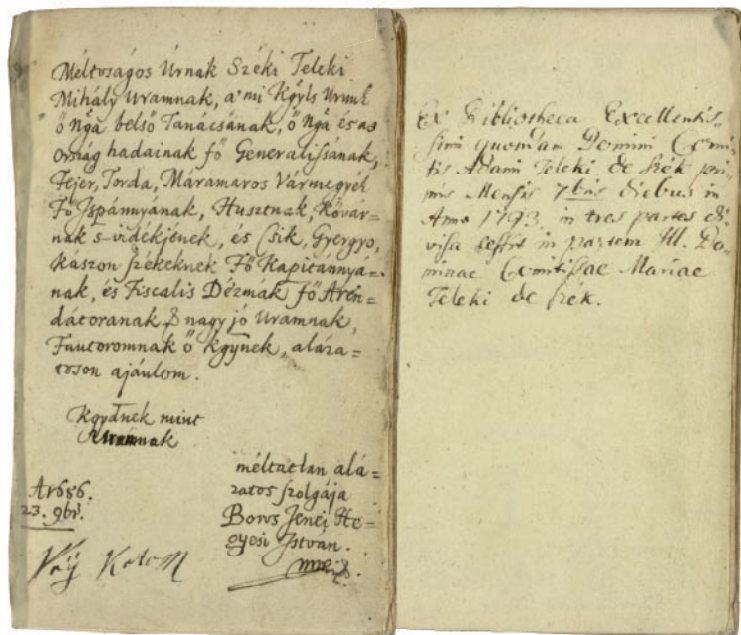
A 13. századi domonkos szerzetes munkája egy monumentális vállalkozás része, amelyben a szerző a teljes korabeli ismeretanyag lexi-konszerű feldolgozására tett kísérletet
MTA KIK Inc. 162.

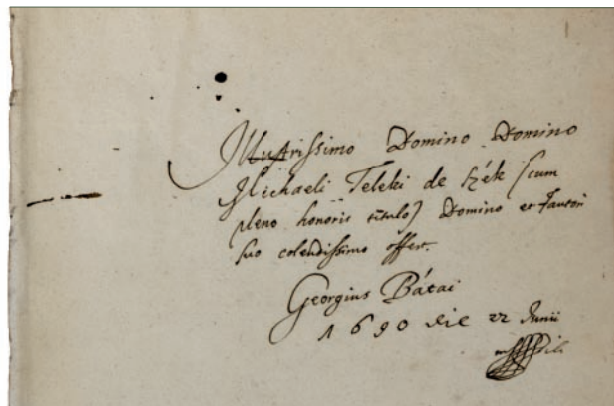
Clenard, Nicolas: *Institutiones ac meditationes in Graecam linguam* (Frankfurt, 1580)

A 16. századi könyvek kedvelt borítóképe: a korabeli divatos ruhába öltözött nőalak az Öszövség egyik szereplője, a zsidó Jáel asszony, amint sátorcöveket ver az alvó ellenséges hadvezér, Sziszera fejébe (Bir 4,17–22)

MTA KIK 542.566

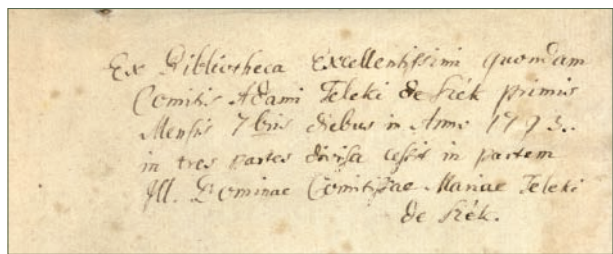

Teleki Mihálynak (1634–1690) szóló, kézzel írt ajánlás, továbbá Teleki Pálné Vay Kata (1684–1768) és Teleki Mária (1770–1800) posszesszorbejegyzése
MTA KIK RM I. 8r 281

Philipp Jacob Spener: *Historia insignium illustrium eu operis heraldici pars specialis* (Frankfurt, 1680)

Teleki Mihálynak szóló, kézzel írt ajánlás
MTA KIK Tört. F 293

A' Tekintetes és Meltóságos
URNAK,
TELEKI MIHALY
URAMNAK,
Kegyelmes FEJEDELMŰNK Ó Nagysága, bel-
ső Tanácsának: Mára-maros s' Torda, Vár-megyéknek
FŐ ISPANNYANAK: Erdély Országá Kövéri vég házár-
nak, FŐ KAPITANNYANAK: Isten Anyaszentegyház-
buzgó Tutorának s' Dajkájának, &c. Nékem-is
kegyes FAUTOROMNAK.

Tekintetes és Nemzetes, számkivettetes Fő Rendeknek,
Az Ur Jesus, gyászban borúlt Anyaszentegyház-
zának, buzgó Dajkájának, &c.

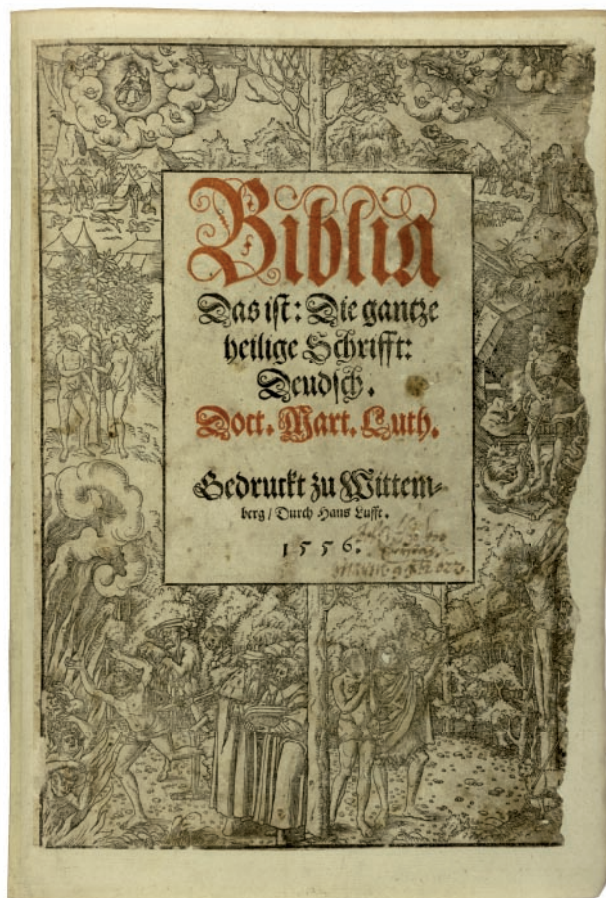
TEKINTETES ÉS NEMZETES
SZEPESI PÁL URAMNAK, N. Borföld Várme-
gye (néhai) Vice ISPANNYANAK, &c.
BAXA ISTVÁN URAMNAK, N. Zemplény Vár-
megye Fő Assessorának, és N. Aba-új-vármegye Fő No-
TARIUSSANAK, &c.
KUBINYI LÁSZLO URAMNAK, N. Zemplény Várme-
gye Assessorának, &c. Nékem bizodalmas FAUTOROMNAK
CSEH MIHALY URAMNAK, N. Zemplén Vármegye
hites Assessorának, &c. a' Tarczali Orthodoxa Ecclesiának
Fautorának.
VERES MÁTYÁS URAMNAK, N. Zemplény Vármegye
hites Assessorának. TOKAI Mesteregemben búcs-
gos FAUTOROMNAK, &c.

1827. november 30. Az Akadémia felépítését és működését megszervező harminctagú bizottság élére Teleki Józsefet nevezi ki a nádor.

BIBLIÁK

A Telekiek a család felemelkedésétől kezdve mindig hithű református családnak számítottak, és ennek sok tanújelét adták. Politikai síkon harcoltak a protestánsok vallásszabadságáért, anyagilag és szervezőmunkával támogatták

iskolák létesítését és a hazai, illetve külföldi lelkészképzést. Tevékenységük a könyvekre is kiterjedt, nagy számban vásároltak, nyomtattak és terjesztettek különféle kegyességi és teológiai műveket. Az alapító állomány több mint egyne-

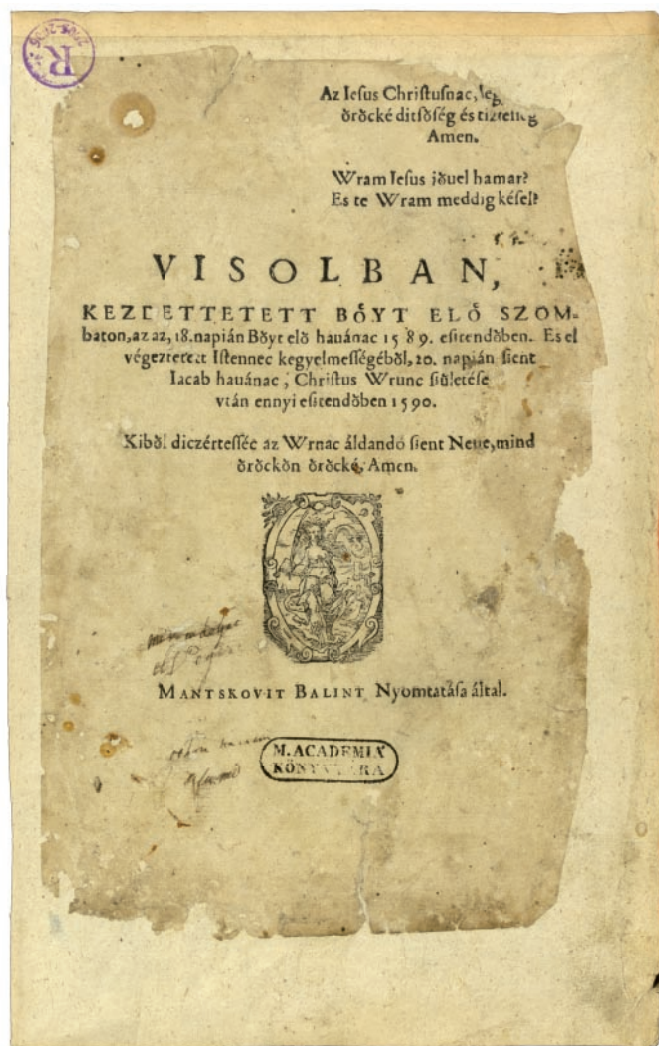
Biblia, das ist: die gantze heilige Schrift (Wittenberg, 1556)
Német nyelvű Biblia, Luther Márton fordításában
MTA KIK 542.778

H Kainē Διαθήκη / Novum testamentum (Amszterdam, 1678)
Görög–latin kétnyelvű Újtestamentum
MTA KIK 549.802

gyede is vallási vonatkozású kiadvány; vannak köztük imádságos könyvek, prédikációgyűjtemények, teológiai szakmunkák és egyháztörténeti források egyaránt. Kiemelkednek azonban a Biblia különböző kiadásai, amelyek nyelvüket,

méretüket, korukat és értéküket tekintve a legszélesebb kört ölelik fel. Található itt reprezentatív méretű és kidolgozottságú ősnymtatvány, korai magyar fordítás, hittudományi célokat szolgáló kommentált vagy többnyelvű példány,

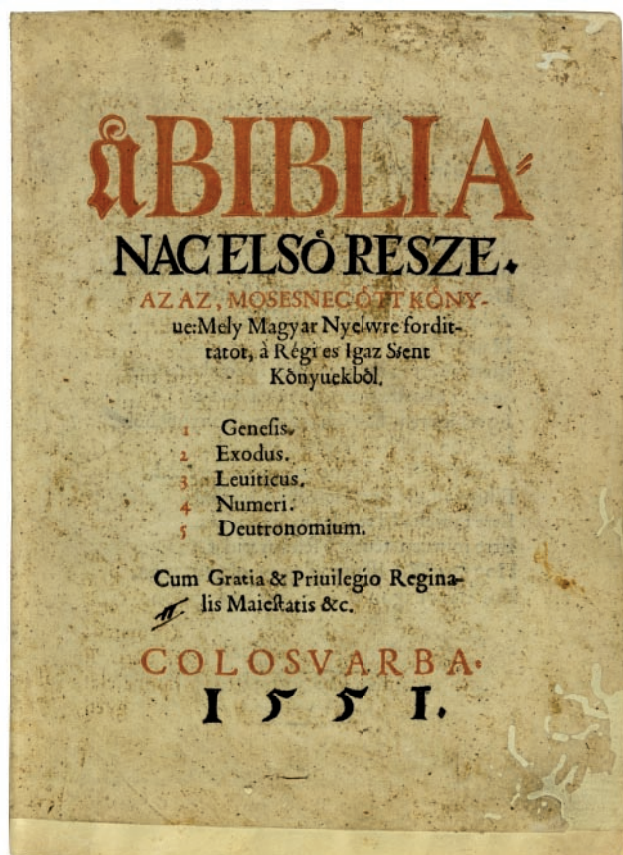

Károlyi Gáspár: Szent Biblia, az az Istenec Ó es Wy testamentumanac prophétac es apostoloc által meg iratott szent koenyvei (Vizsoly, 1590)
Károlyi Gáspár ún. Vizsolyi Bibliája, az első magyar nyelvű teljes bibliafordítás
MTA KIK RMI 2r 1/52

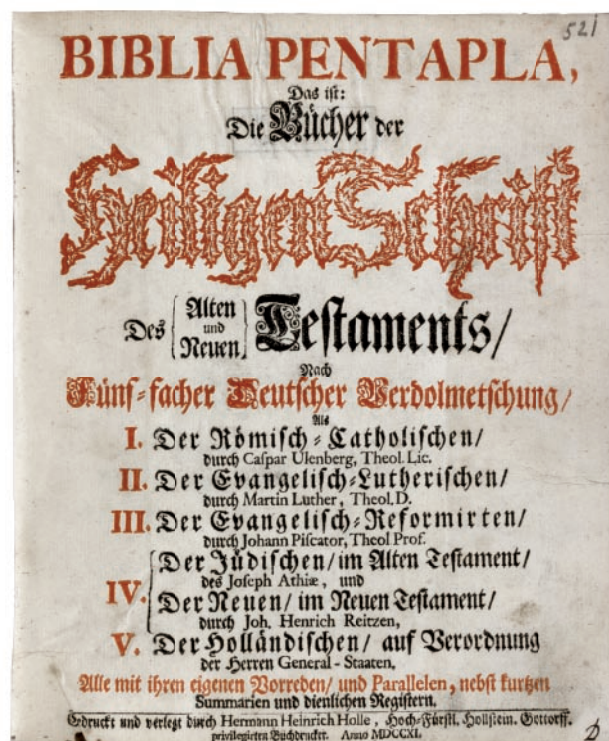
illetve ajándékba kapott vagy kuriózum jellege miatt vásárolt idegen nyelvű (szír, holland stb.) Szentírás. Ezeket a világi ügyekkel foglalkozó Telekiek nem feltétlenül akarták vagy tudták használni, de növelték velük a könyvtár presztízsét, és később lehetővé tették az akadémikusok számára a teológiai, bibliatudományi, vallástörténeti kutatásokat.

Az Akadémiai Könyvtár első pecsétnyomója (1836-ban készült el)
MTA KIK Kézírtár

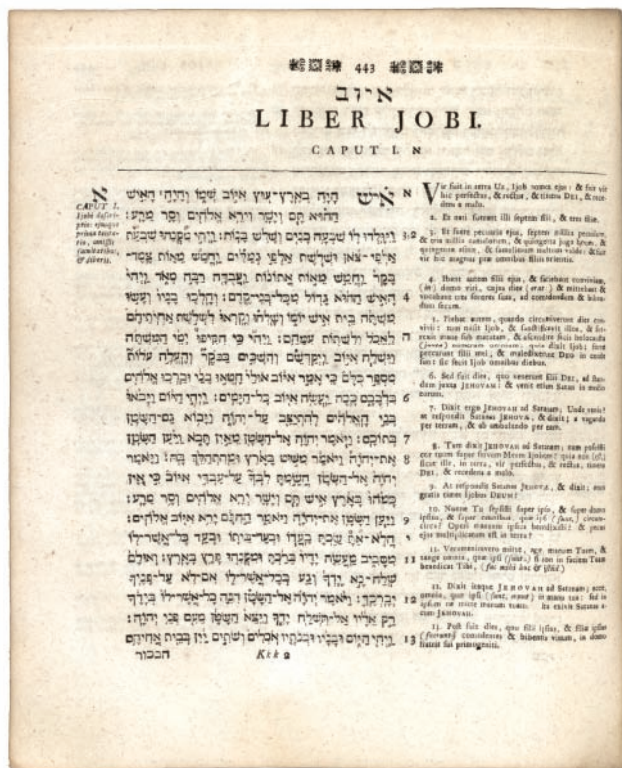
Heltai Gáspár: *A Biblianac első része: az az, Mosesnec ött könyve, mely magyar nyelvre fordítottat a régi és igaz szent könyvekből* (Kolozsvár, 1551)
Mózes öt könyvének Heltai Gáspár általi fordítása
MTA KIK RM I 4r 218/I

Biblia Pentapla, das ist: Die Bücher der Heiligen Schrift Des Alten und Neuen Testaments, Nach Fünf-facher Deutscher Verdolmetschung (s.l., 1711-1712)
Biblia Pentapla: négyféle német és egy holland fordítást párhuzamosan bemutató Szentírás
MTA KIK Theol. Qu. 7

G. TELEKIEK' ALAPITVÁNYA

M. ACADEMIA' KÖNYVTÁRA

Biblia Hebraica (Lipscse, 1740)
Héber–latin kétnyelvű Biblia
MTA KIK Theol. Qu. 3

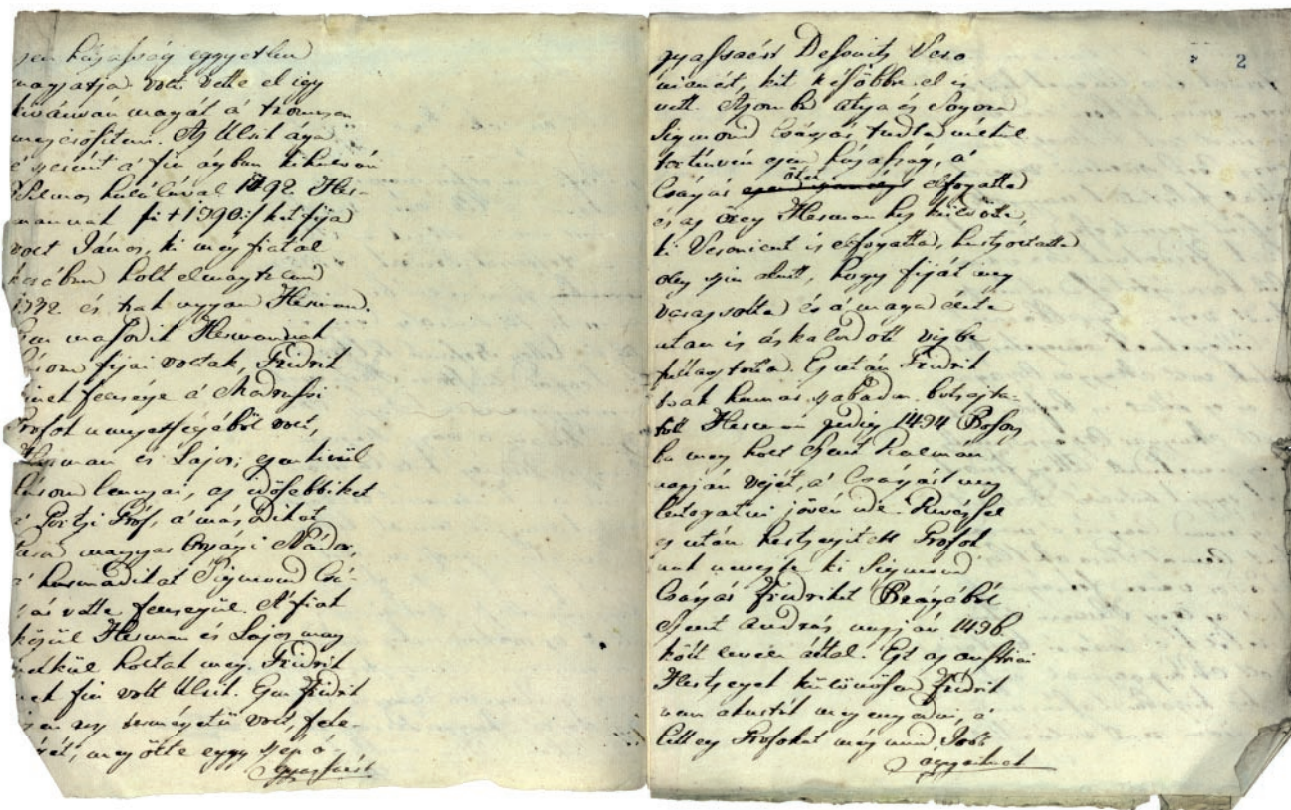

Káldi György: Szent Biblia (Nagyszombat, 1732)
Az első katolikus bibliafordítás, Káldi György jezsuita szerzetes munkája
MTA KIK 564.281

TÖRTÉNELEM

Teleki József mint tudós elsősorban történésznek számított. Több témával is foglalkozott: írt tanulmányt az ókori Spártáról, Nagy Lajos királyról és Eger ostromáról, de legnagyobb jelentőségű munkája a *Hunyadiak kora Magyarországon* című, tízrészesre tervezett sorozat volt, amelyben a 15. századi Magyarország politikai eseményeiről, valamint földrajzi, gazdasági, tár-

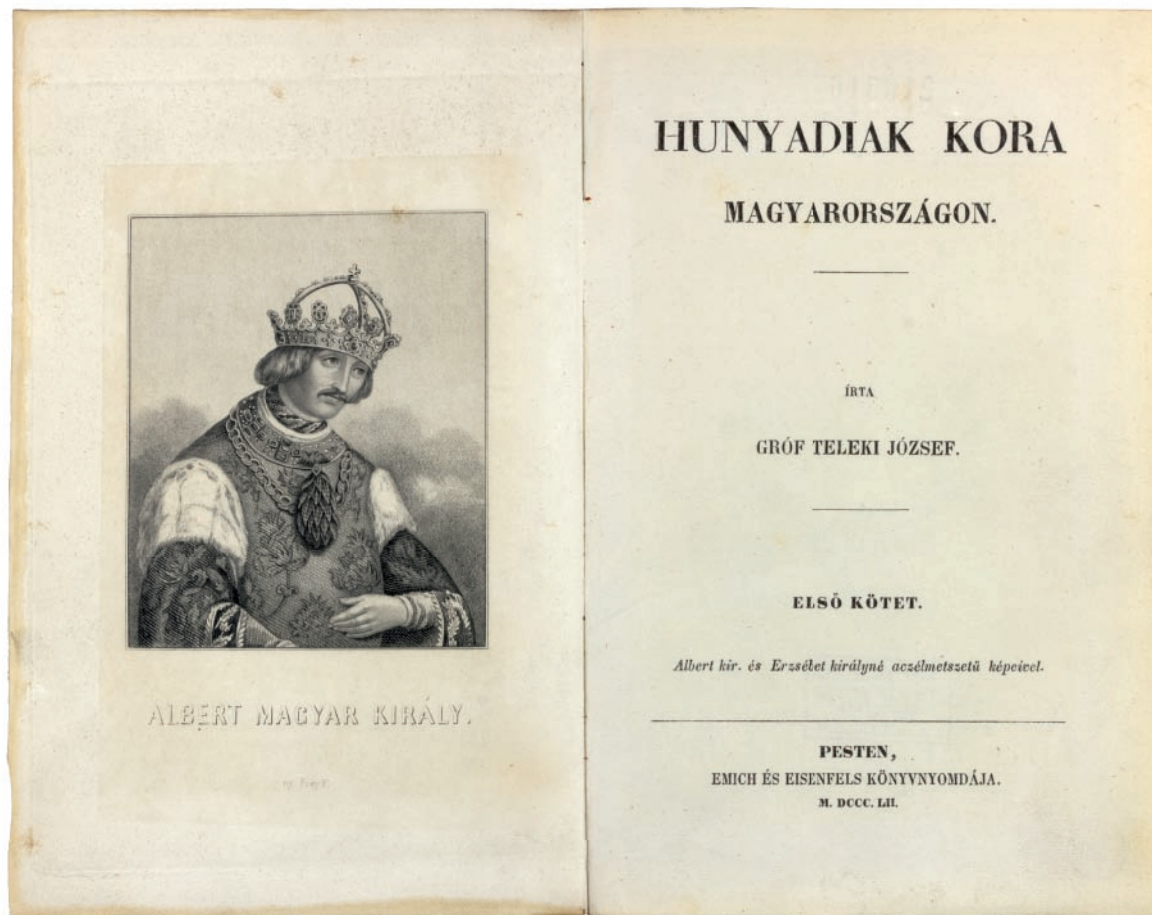
sadalmi viszonyairól kívánt minden korábbinál teljesebb képet adni. Életében ugyan csak négy kötet jelent meg (és kettő közvetlenül a halála után, 1855-ben és 1856-ban, a jegyzetei alapján), de a munka így is fontos mérföldkőnek számít a magyar történettudományban, mind alapossága és kidolgozottsága, mind az alkalmazott módszerek korszerűsége miatt. Teleki

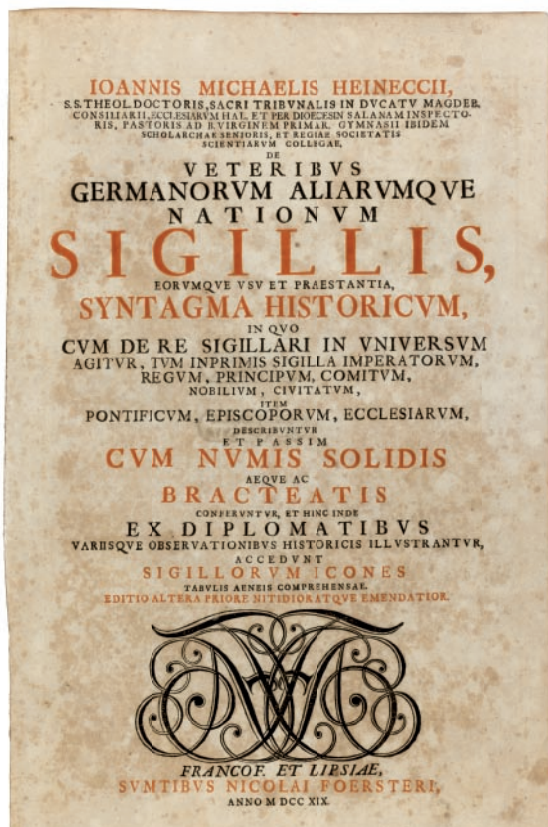
Teleki József fogalmazványa a *Hunyadiak korához*
MTA KIK Kézirattár Ms 1084

elsősorban a vizsgált időszakról szóló források minél teljesebb számbavételére és gondos elemzésére törekedett, amire annál is inkább jó lehetősége volt, mert az általa betöltött hivatalok révén az állami intézményekben, levéltárakban lévő dokumentumokhoz könnyebben hozzáférhetett, mint más történetbúvárok. Ezenkívül ahhoz is megvoltak az anyagi lehetőségei, hogy már ismert forrásszövegek jó mi-

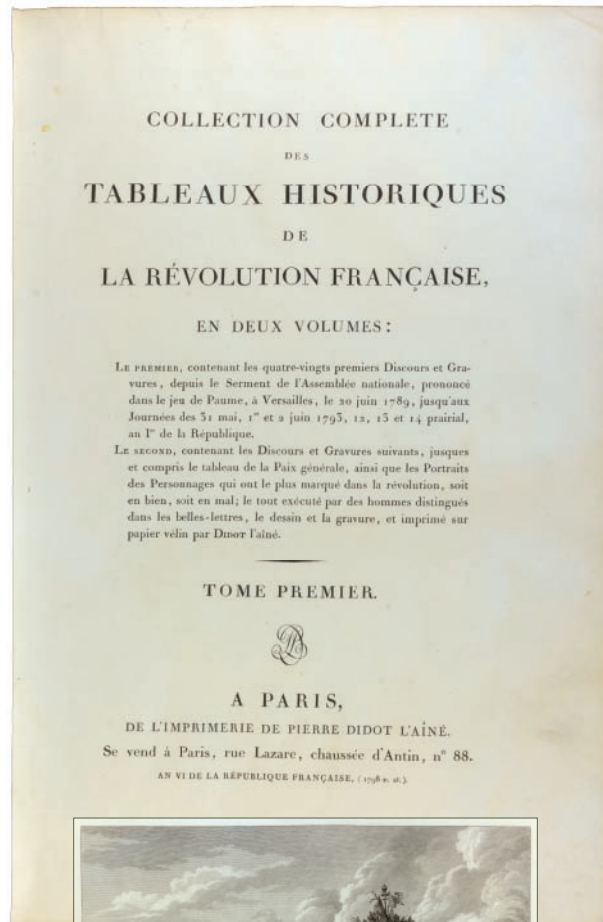
nőségű kiadásait megvásárolja. Így szerzett be olyan monumentális könyvsorozatokat, amelyek külföldi illetékességű témát dolgoztak fel, de a magyar történelemre vonatkozó adatokat is tartalmaztak, például német vagy bizánci krónikák, pápai bullák gyűjteményeit. Teleki érdemeit a mai ember szemében tovább növeli az a tény, hogy neki e forrásokat (elektronikus keresési lehetőség híján) az elejüktől a végükig

Teleki József: *A Hunyadiak kora Magyarországon.* Első kötet (Pest, 1852)
MTA KIK 527.391

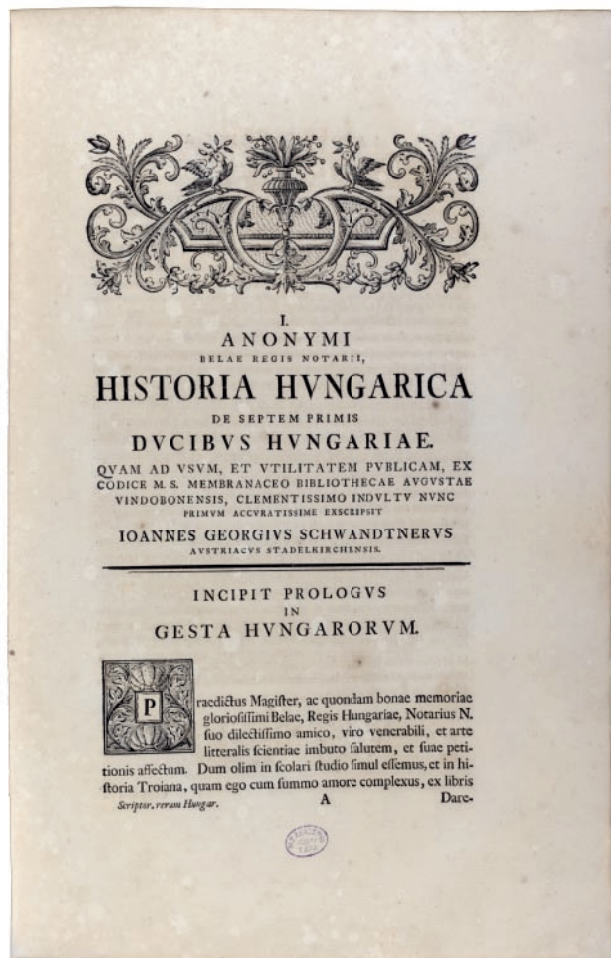
Johann Michael Heineccius: *De veteribus Germanorum aliarumque nationum sigillis* (Frankfurt–Lipsce, 1719)
Az első szisztematikus kiadvány, amely a pecsétannal (szigillográfia) mint történelmi segédtudománnyal foglalkozik. – A könyvben vizsgált források alapján készült középkori ruharekonstrukciók
MTA KIK Tört. F. 292

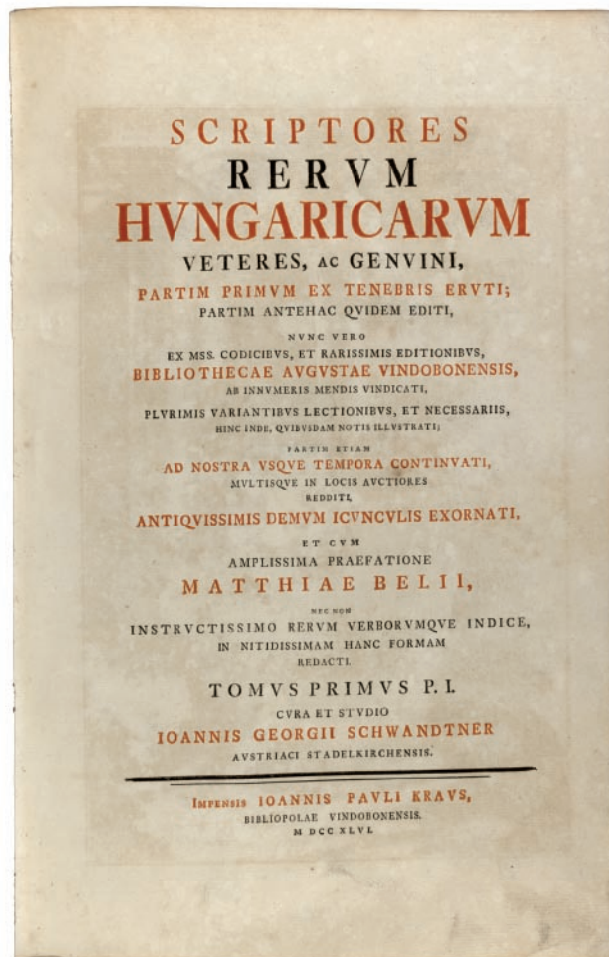
Collection complete des tableaux historiques de la révolution française (Párizs, 1798)
A francia forradalom legfontosabb eseményeiről készült metszetek gyűjteménye. – A Bastille lerombolásának emlékünnepeiről készült metszet
MTA KIK Tört F. 30

át kellett néznie releváns információk után kutatva, hogy az így nyert adatokból egy minden korábbinál részletgazdagabb, összetettebb szintézist hívjon életre. A teljesítmény értékét jól összegzi egy korabeli hírlapban megjelenő kritika: „Akadémiai elnökhöz méltó tudományos

munka; nagybecsű mű, valóságos nemzeti kincs irodalmunkban, mely, míg a magyar nyelv, magyar irodalom él, örökké nevezetes fog lenni.”

Anonymus krónikájának egyik legkorábbi kiadása, a Schwandtner-féle *Scriptores rerum Hungaricarum*-ban
MTA KIK Tört. F. 1

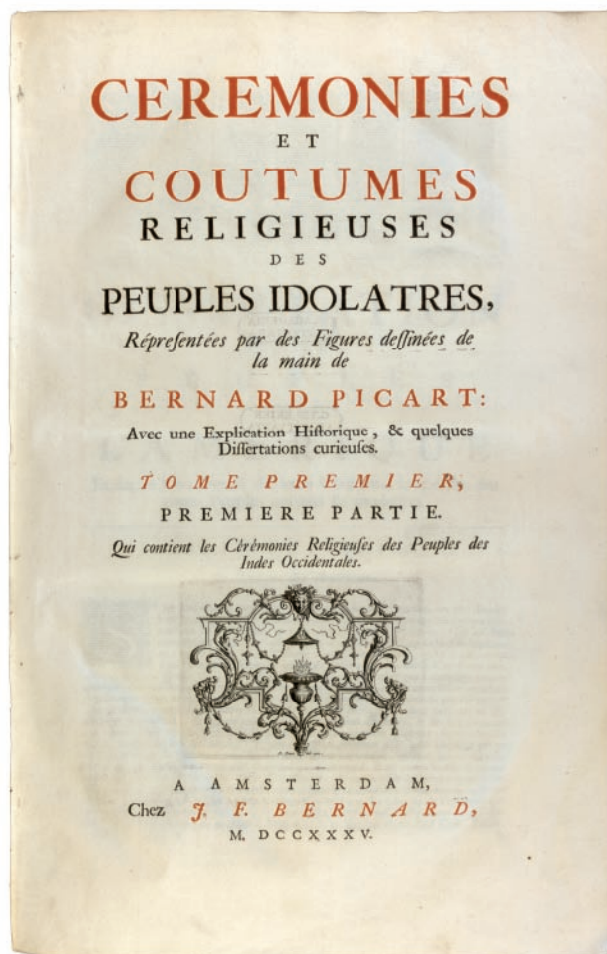

Johann Georg Schwandtner: *Scriptores rerum Hungaricarum* (Bécs, 1746)

A *Scriptores rerum Hungaricarum* Johann Georg Schwandtner gyűjteménye a magyar történelemre vonatkozó forrásokról, Bél Mátyás előszavával
MTA KIK Tört. F. 1

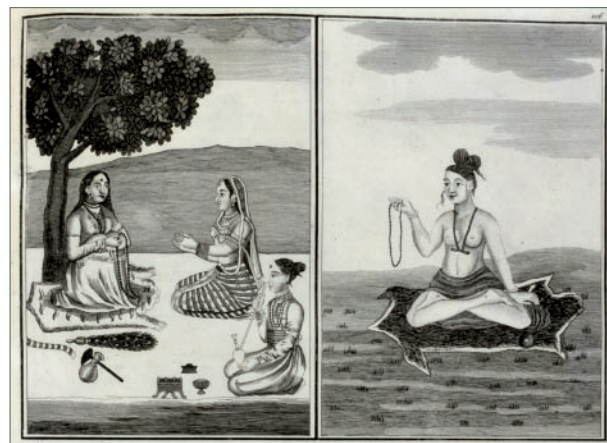
RÉGÉSZET

Bár a családban hivatásszerűen csak Teleki József foglalkozott történettudománnyal, a régi korok és megmaradt emlékeik iránti érdeklődés a felmenőire is jellemző volt, akik ebben egyfajta „nemzetközi trendhez” illeszkedtek.

Bernard Picart: *Ceremonies et coutumes religieuses des peuples idololâtres* (Amsterdam, 1735)
MTA KIK Rég. F. 52

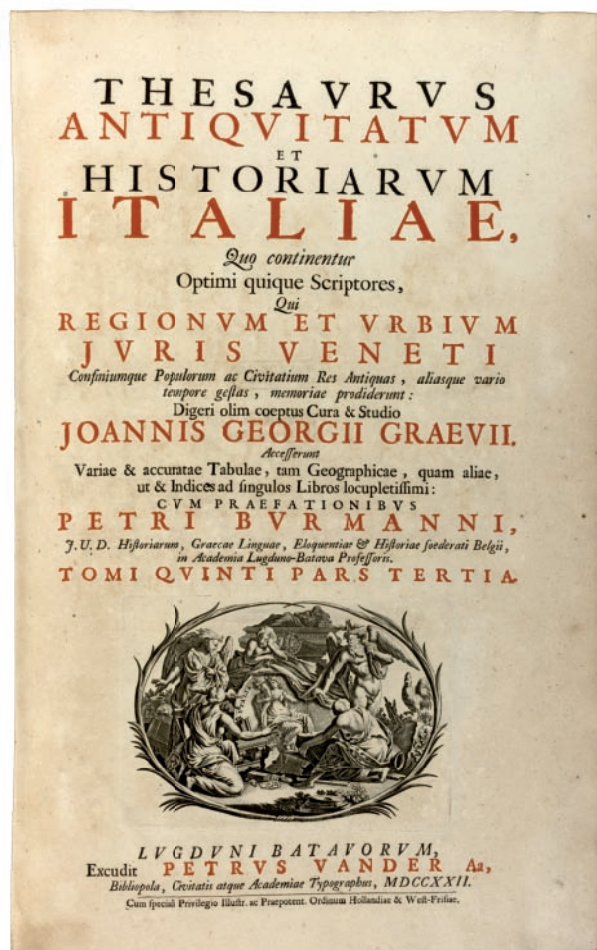
Az ókori épületek, szobrok, használati tárgyak stb. maradványai ugyanis az évszázadok során töretlen népszerűségnek örvendtek az intellektuális érdeklődésű utazók körében (ahogyan ma is turistalátványossággként szolgálnak), és ez különösen így volt a 18–19. század fordulóján, amikor az uralkodó korstílus, a klasszicizmus még inkább az antik világra irányította a figyelmet. A történeti kutatások és az egyre szakszerűbb régészeti feltárások bőséges anyagot szolgáltatottak az érdeklődőknek. Mindezekelőtt Itáliában lendültek fel az ilyen jellegű tevékenységek, a görög-római múlt vizsgálata és reprezentálása érdekében számos ásatást végeztek, s az ezek során előkerülő leleteket gondosan elemezték és múzeumokban állították ki. Kisebb mértékben, de lehetőség volt az egzotikus, illetve távoli (etruszk, egyiptomi, kínai stb.) kultúrák megismerésére is.

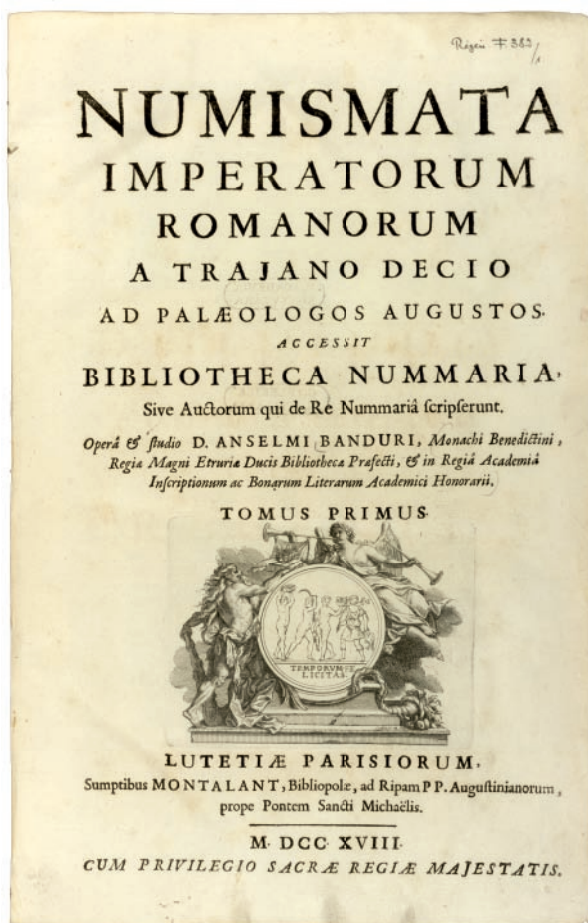
A *Ceremonies et coutumes religieuses des peuples idololâtres* indiai szokásokat bemutató metszetei
MTA KIK Rég. F. 52

A régészeti leleteket nemcsak élőben lehetett megtekinteni, hanem könyvek is készültek róluk, amelyek nagy pontossággal és művészi kidolgozással készült metszeteken mutatták be a múlt történeti emlékeit, képzett szakemberek kommentárjaival és magyarázataival kiegészítve. Némelyik könyv egy-egy adott terület vagy

kultúra tárgyi emlékeinek a megismertetésére törekedett, mások valamely múzeum állományát mutatták be, és voltak tematikus alapon készült kiadványok is, például ókori pénzérmékkel, római császárportrékkal vagy kövekre vésett feliratokkal foglalkozó művek. Ezek révén a világ bármely táján kutathatóvá váltak

Johann Georg Graevius: *Thesaurus antiquitatum et historiarum Italiae* (Leiden, 1722)
Az itáliai régiségeket bemutató régészeti munka
MTA KIK Rég. F. 58

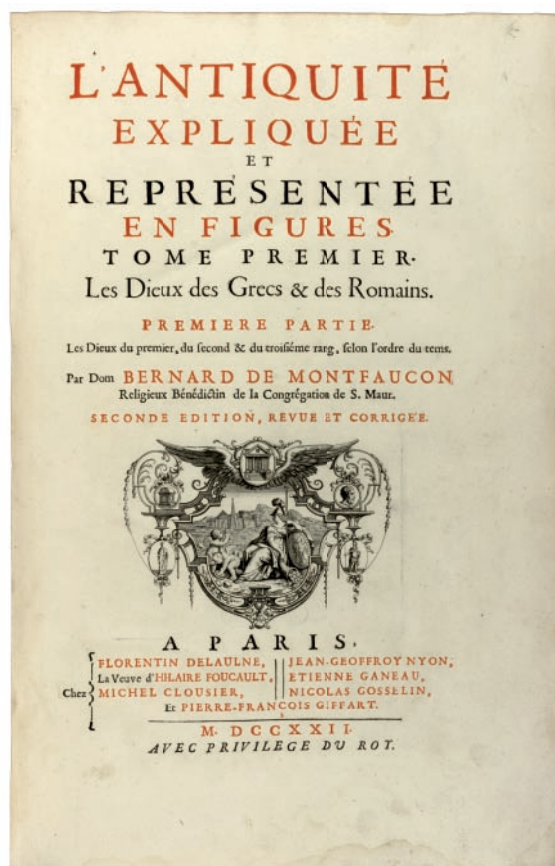

Anselmo Banduri: *Numismata imperatorum Romanorum* (Párizs, Monatalnt, 1718)
Az egyik első éremtannal foglalkozó tudományos munka, a római császárok által használt pénzeket mutatja be
MTA KIK Rég. F. 382

a klasszikus antikvitás kincsei, de e könyvek bizonyos szempontból a mai fényképeket és szuveníreket is helyettesítették. Ha valakinek elég pénze volt hozzá, akár egész sorozatokat vásárolhatott, hogy a földrajzi távolság tényleges leküzdése nélkül tekinthesse meg például

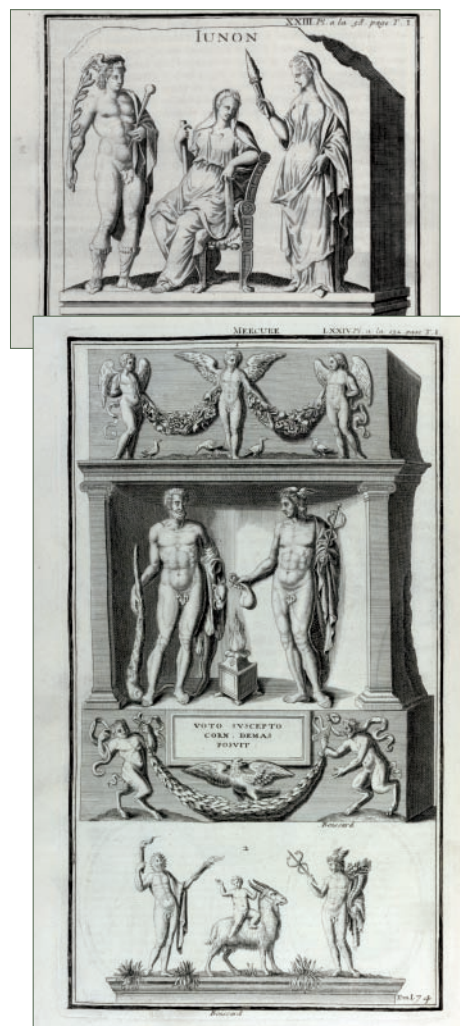
Róma vagy Firenze műkincseit, vagy éppen az utazás emlékeit elevenítse fel a segítségükkel.

A Telekiek esetén alighanem a fent említett szempontok mindegyike közrejátszott abban, hogy tekintélyes mennyiségű régészeti könyvet vásároltak, összesen 262 művet 458 kötetben.

Bernard de Montfaucon: *L'antiquité expliquée et représentée en figures* (Párizs, 1722)

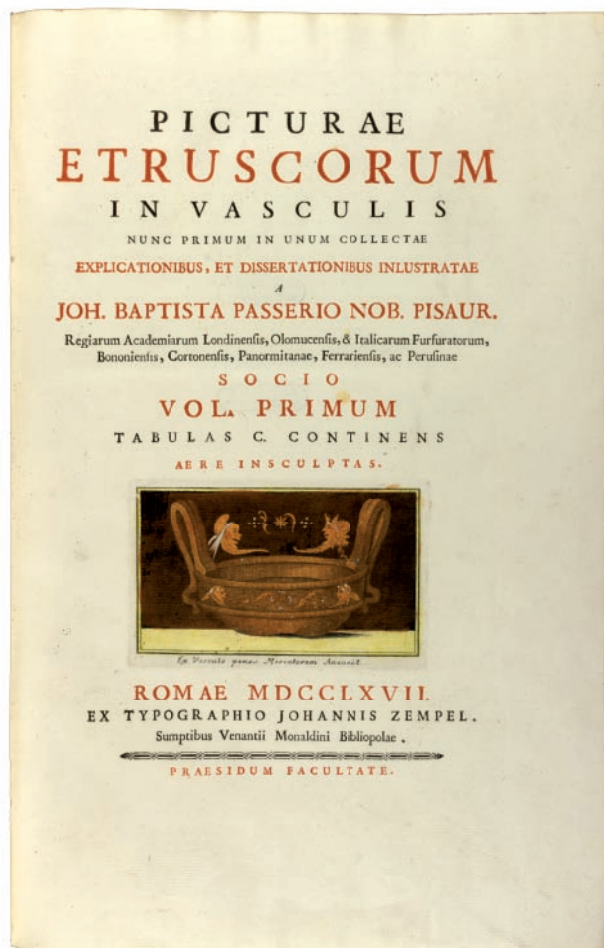
Bernard de Montfaucon francia bencés szerzetes, a régi írásokkal foglalkozó paleográfia és a régészet tudományának egyik megalapítója. Ez a műve a régészeti leleteket pontos kidolgozású metszeteiken mutatja be
MTA KIK Rég. F. 3

Két oltár ábrázolása a *L'antiquité expliquée et représentée en figures*-ban
MTA KIK Rég. F. 3

1850. január 16. Teleki József körlevélben buzdítja az akadémikusokat tudományos munkájuk folytatására a szabadságharc bukása után; ő maga is így tesz, a politikai életből teljesen visszavonul.
1850. június 22. Teleki József felajánlja az Akadémiának ösnyomtatványokból, Aldinákából és egyéb könyvritkaságokból álló saját gyűjteményét.

A gyönyörűen illusztrált kiadványok megfeleltek a korabeli kulturális ízlésnek és növelték könyvtáruk értékét; mind a saját, mind a hozzájuk forduló tudósok történeti-régészeti kutatásait segítették; továbbá emléket állítottak az általuk tett itáliai utazásoknak.

Giovanni Battista Passeri: *Picturae Etruscorum in vasculis* (Róma, 1767)
 Etruszk vázáképeket bemutató, színes metszeteket tartalmazó gyűjtemény
 MTA KIK Rég. F. 2

Fekete- és vörösalakos kerámiát ábrázoló metszetek a *Picturae Etruscorum in vasculis*-ban
 MTA KIK Rég. F. 2

TERMÉSZETTUDOMÁNY

A tudományos élet mai helyzetéből visszatekintve különös figyelmet érdemelnek a Teleki-gyűjtemény természettudományos könyvei. Az idősebbik Teleki József nagyon haladó gondolkodású volt e téren, szorgalmasan gyűjtötte

a különféle botanikai, zoológiai, ásványtani, matematikai stb. kiadványokat, arányaiban több ilyen mű található meg nála, mint a fia és unokája által bővített állományban, és egy-egy tudományszak anyagában különféle irányzato-

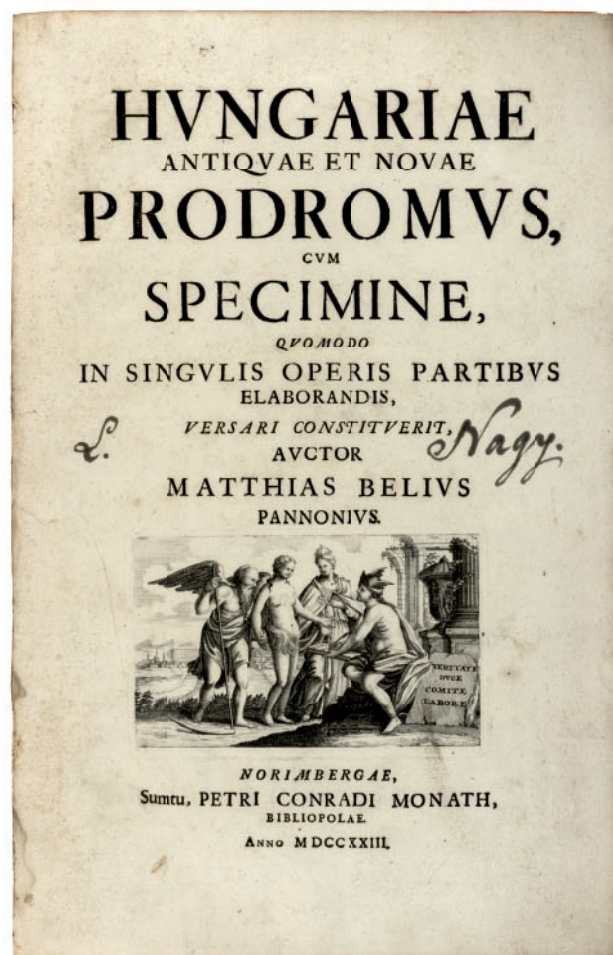

Ulisse Aldrovandi: *De reliquis animalibus exanguibus* (Bologna, Ferronii, 1642)

Az egyik, szép kiállítású könyv szerzője Ulisse Aldrovandi (1522–1605), akinek állatokkal foglalkozó művei mind tartalmuk, mind pedig a bennük található természeti képi ábrázolások miatt már komoly előrelépést jelentettek a modern zoológia kialakulása felé.

MTA KIK Állt. F. 11

kat képviselő munkák segítették a sokoldalú tájékozódást. Teleki László, aki apjához hasonlóan lelkes könyvgyűjtő volt, más témák iránt érdeklődött, természettudományos kiadványokat csak azért vásárolt, mert egy enciklopédikus jellegű gyűjtemény kialakítására törekedett. Nagyjából ugyanez vonatkozik az ifjabbik Teleki Józsefre is, aki a saját szakterületének megfelelően főleg történelmi és ahhoz kapcsolódó témájú könyveket vásárolt.

Az értékes természettudományos könyv-állomány, a teljes bibliotéka harmincezres mennyiségéhez képest csekély ugyan, azonban figyelembe kell venni, hogy a gyűjtés időszakában, a 18–19. század fordulóján a kínálat is szűkebb volt belőlük. A rendelkezésre álló külföldi (elsősorban német és francia) szakirodalomból megtalálható volt a Telekiek könyvtárában számos értékes, korszerű ismereteket tartalmazó és modern módszereket alkalmazó természettudományos munka. Egyes területeken (pl. az orvostudományban) kifejezetten

Bél Mátyás: *Hungariae antiquae et novae prodromus* (Nürnberg, Monath, 1723)

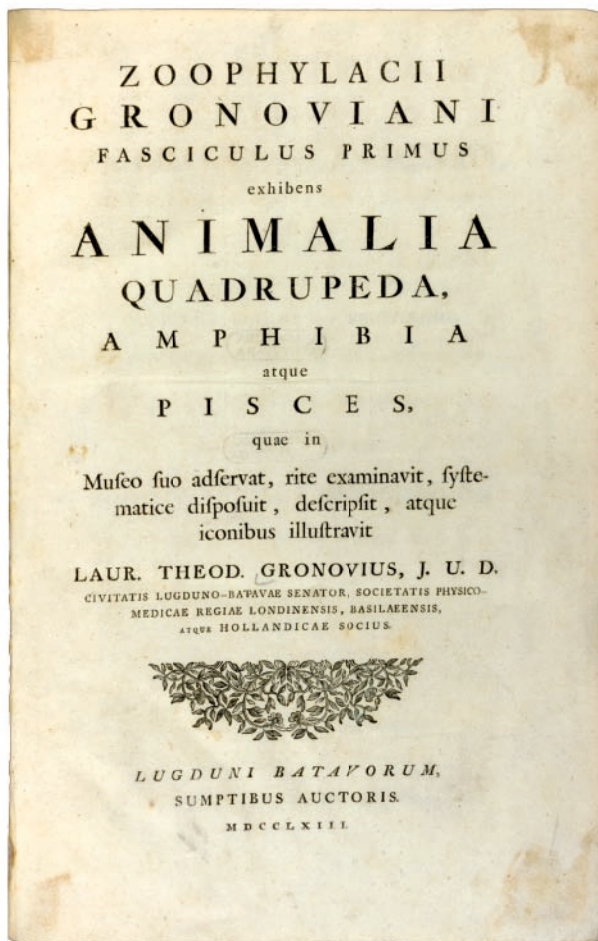
A 18. századi Magyarország egyik legsokoldalúbb tudósa volt Bél Mátyás (1684–1749), akinek *Hungariae antiquae et novae prodromus* című műve egy részletes országleírás terve mellett természetrajzi kérdésekkel is foglalkozik.

MTA KIK 564.277

- 1853. január 24. A *Hunyadiak kora Magyarországon* című sorozat második kötetének megjelenése.
- április 25. Teleki Ádám (József bátyja) és Domokos (akadémikus, József unokafivére) szintén könyveket adományoznak.
- május 23. A *Hunyadiak kora Magyarországon* című sorozat harmadik kötetének megjelenése.

imponáló teljességű volt a gyűjteményük, de más témákból is tudománytörténetileg jelentős szerzők – pl. Linné, Cuvier, Newton, Lavoisier, Priestley – műveit szerezték be. A magyar nemzetiségű, vagy a korabeli Magyarország területén

született, illetve hosszabb-rövidebb ideig itt dolgozó tudósok – pl. Bél, Born, L'Écluse, Marsigli – könyvei közül pedig az összes fontosabbat megvásárolták, vagy – mecénási tevékenységüknek hála – megkapták ajándékba.

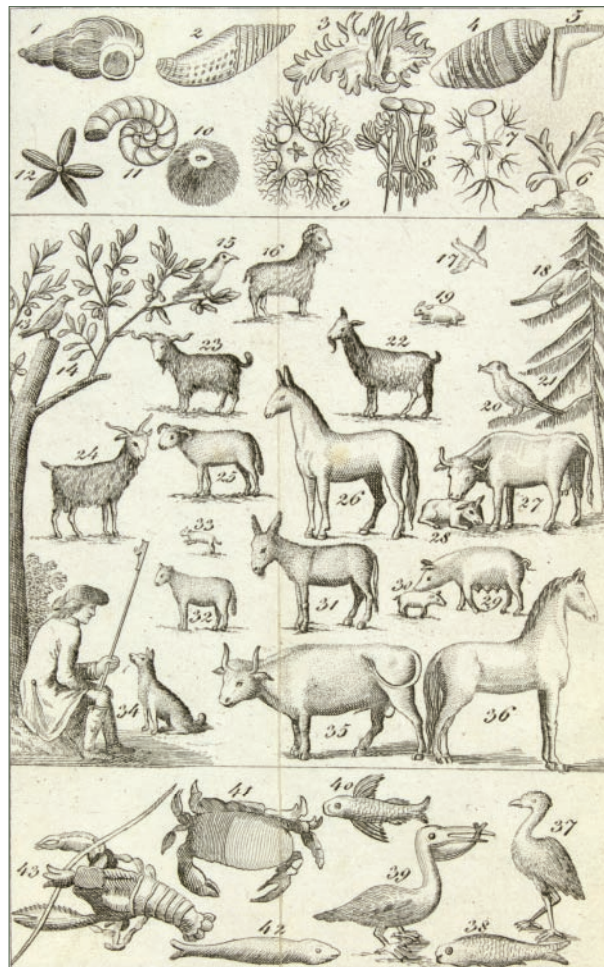
Laurentius Theodorus Gronovius: *Zoophylacii Gronoviani fasciculus primus* (Leiden, sumpt. auct., 1763)

A koronaőr Teleki József különféle egyetemi városokban végzett peregrinációja során nagy lelkesedéssel látogatta nemcsak a természettudományokat oktató professzorok előadásait, hanem a múzeum jellegű magángyűjteményeket is. Az első tudományosan feldolgozott gyűjtemény Laurentius Theodorus Gronoviusé (1730–1777) volt, aki az éppen akkor elkészült katalógus egy nyomtatott példányával megajándékozta az ifjú grófot.

MTA KIK Állt. F. 24

Az alapító állományban tankönyveket is találunk, melyek latin, német és magyar nyelven alaplapon és magasabb szinten adták át a természettudományos ismereteket, pl. Lémery, Ebert, Makó, Tőke, Mitterpacher, Raff munkái.

Ezek révén a család ifjabb generációi könnyen szert tehettek olyan tudásra, amelynek segítségével hozzáértően tudtak válogatni az adott diszciplínára vonatkozó könyvkiínálatból.

Georg Christian Raff: *Naturgeschichte für Kinder* (Göttingen, Dieterich, 1785)

A tankönyvek vásárlása mind gyermekeik nevelését, mind az oktatásügyben betöltött szerepük miatt az általános tájékozódást is elősegítették. Az egyik Magyarországon is nagy népszerűségnek örvendő mű Georg Christian Raff (1748–1788) könyve, aki úttörő munkát végzett a gyermek- és ifjúsági irodalom megteremtése terén.

MTA KIK Isk. O. 2802

1855. február 15. Teleki József halála. Végrendeletében az Akadémiára hagyja saját könyvtárát, és pénzadományokat is tesz az intézmény részére.
1855. március 5. A *Hunyadiak kora Magyarországon* című sorozat tizedik kötetének megjelenése. Teleki szándékát tiszteletben tartva ugyanúgy adományt tesznek belőle az Akadémia részére, mint a korábbi kötetekből.

KÜLÖNLEGESSÉGEK

A tudományosan vagy könyvtörténetileg fontos témák mellett a Teleki-gyűjteményben számos egyéb könyv is található, amelyek témája nem feltétlenül sorolható valamely tudományágba, de mind a korabeli, mind a mai

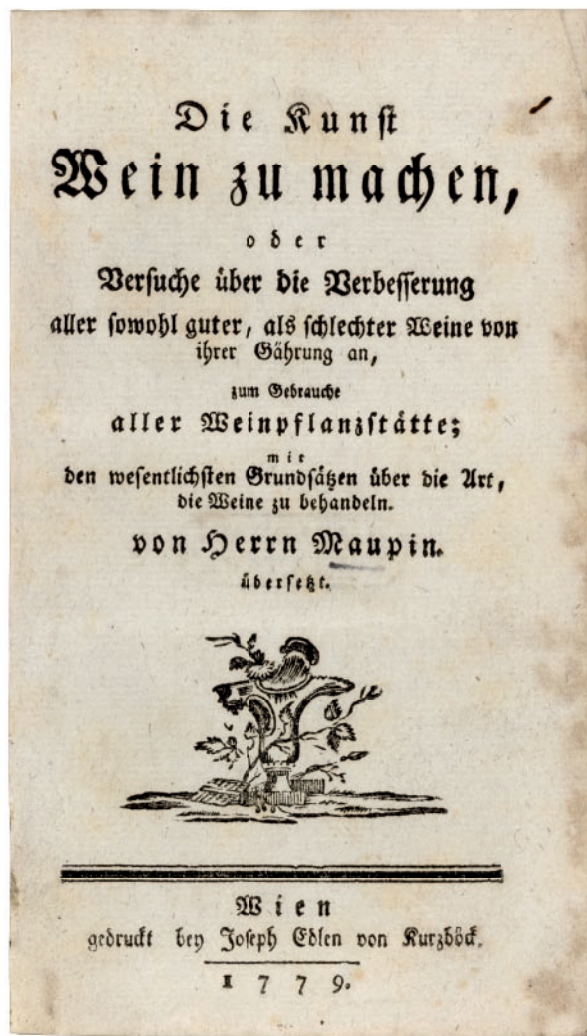
Jakob Wimpfeling: *De fide concubinarum in sacerdotes. Quaestio accessoria ioci et urbanitatis in quodlibeto Haidelbergensi determinata quibusdam novis additionibus denuo illustrata* (s. l., s. a.)
Tréfás írás a papok és a házvezetőnők kapcsolatáról
MTAKIK Theol. O. 6663

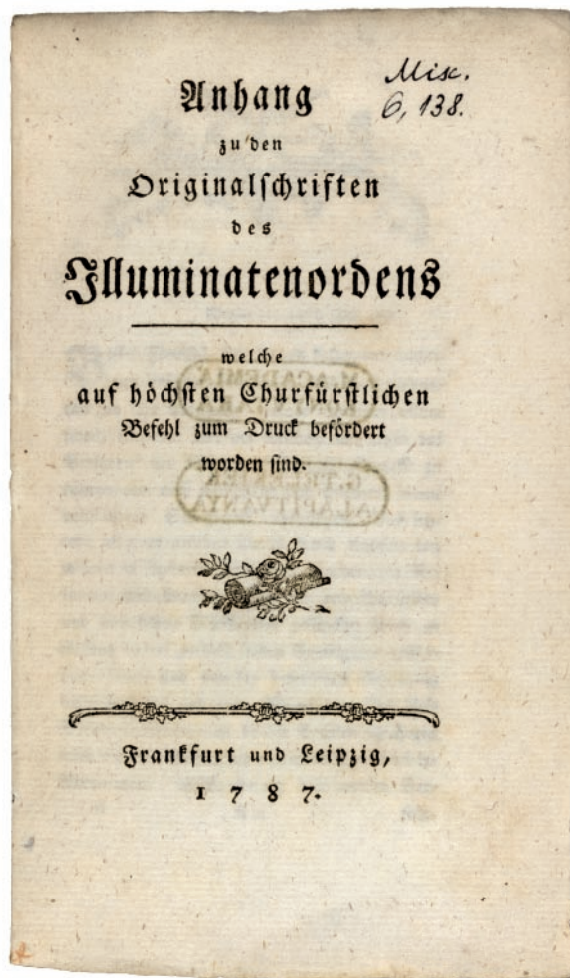
Michael Ranft: *Tractat von dem Kauen und Schmatzen der Todten in Gräbern, worin die wahre Beschaffenheit derer Hungarischen Vampyr und Blut-Sauger gezeigt* (Lipce, 1734)
A vámpirokkal kapcsolatos hiedelmeket tárgyaló kiadvány
MTA KIK Misc. O. 517

olvasó számára érdekes, tanulságos vagy éppen abszurd kérdésekkel foglalkoznak. Számos kiadvány tanúskodik például a babonák és folklorisztikus hagyományok, a vámpírokkal, boszorkányokkal és jóslási módszerekkel kap-

csolatos népi hiedelmek iránti érdeklődésről. Ehhez hasonlóak voltak a 18. században nagy népszerűségnek örvendő titkos társaságokkal, a szabadkőművesekkel, rózsakeresztesekkel és illuminátusokkal foglalkozó kiadványok, ame-

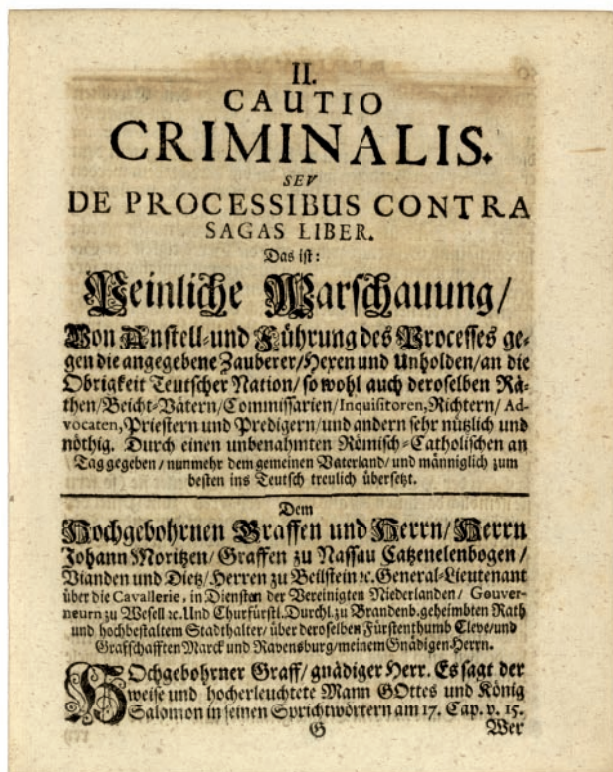
Maupin: *Die Kunst Wein zu machen* (Bécs, 1779)
Szőlőtermesztési és borászati szakkérdésekkel foglalkozó értekezés
MTA KIK 560.346

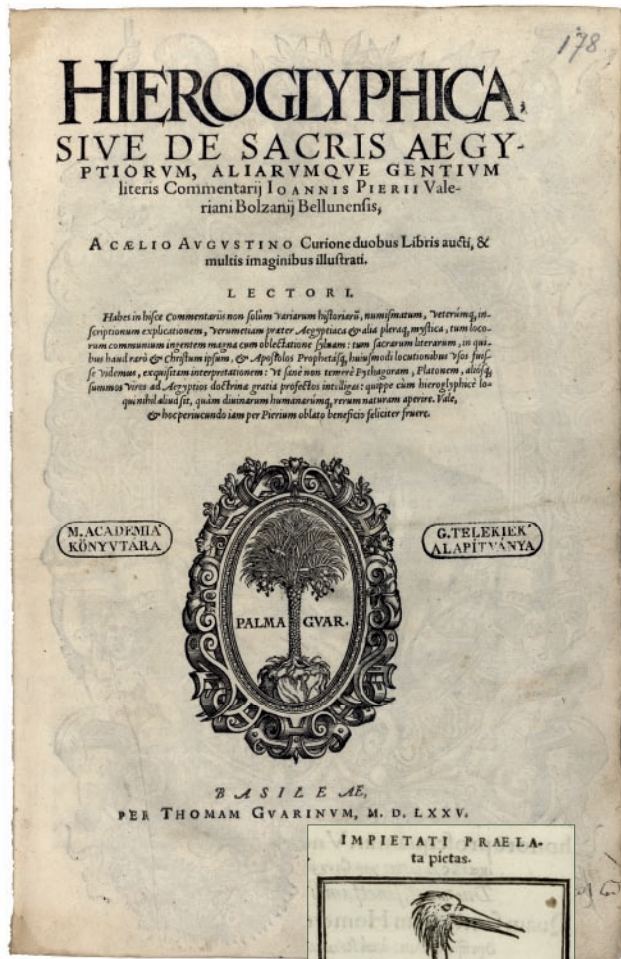
Franz Xaver Von Zwack: *Anhang zu den Originalschriften des Illuminatenordens* (Frankfurt–Lipcse, 1787)
Az illuminátusok, titkos társaságok eredetével és működésével foglalkozó kötet
MTAKIK Misc. O. 138

lyek személyesen is érintették a Telekieket, mivel a család több tagjában felvetődött az ötlet, hogy csatlakozzon ilyen csoportok valamelyikéhez. A tudományok és a bulvár határán álltak továbbá a szemfényvesztésekről, szélhámosokról, vagy híres történelmi személyek magánéletéről szóló beszámolók. A komoly tudományok mellett a szórakozást, kikap-

csolódást sem hanyagolták el teljesen, erről árulkodnak például a lottó- vagy sakkjátékkal kapcsolatos könyvek, kalandregények vagy a különböző színházak műsorfüzetei. Az ilyesfajta olvasmányok csekély számuk miatt nem változtatták meg a gyűjtemény alapvetően tudományos jellegét, de színesebbé, változatosabbá tették.

Cautio criminalis seu de processibus contra sagas liber Inquisitions-acta von dem Laster der Zauberey
Boszorkányokkal, varázslókkal stb. kapcsolatos, vegyes témájú írásk gyűjteménye
MTA KIK Anthropol. Qu. 63

Giovanni Pierio Valeriano: *Hieroglyphica, sive de sacris Aegyptiorum, aliarumque gentium literis commentarii* (Bâzel, 1575)
A firenzei Mediciek támogatását élvező humanista könyve az egyiptomiak írásáról és vallási hiedelmeiről
MTA KIK 543.180

Jan Jonston: *Historiae naturalis de quadrupetibus libri* (Frankfurt, s. a.)
A skót eredetű lengyel családból származó Jan/John Jonston (1603–1675) korának egyik legismertebb természettudósa volt, aki a teljes állatvilágot be akarta mutatni gazdagon illusztrált könyvsorozatában, amely mintegy száz évig alapvető kézikönyvnek számított Európában. A korban ismert valódi állatfajok mellett külön fejezetben szót ejtett a rájuk hasonlító mitikus lényekről is
MTA KIK Állat F. 10

CSALÁDFA

A családfán csak a könyvgyűjtő, könyvtáralapító családtagok vannak feltüntetve, a többinek a nevét az alábbiak tartalmazzák

Életrajzi dátumok, házastársak:

Teleki II. Mihály (1634–1690) + Weér Judit (1641–1707)

Teleki János (Jankó) (1662–1679)

Teleki III. Mihály (1674–1720) + Torockay Kata

Teleki I. Pál (1677–1733) + Vay Katalin (1684–1768?)

Teleki I. József (?–1732) + Osdolai Kuhn Bora
+ (Árva) Bethlen Kata (1700–1759)

Teleki I. Sándor (1679–1754) + Bethlen Júlia (1686–1722)
+ Petki Nagy Zsuzsanna (?–1748)

Teleki I. Ádám (1703–1769) + Wesselényi Zsuzsa (1712–1739)
+ Toroczka Klára (1721–1753)

Teleki II. László (1710–1778) + Ráday Eszter (1716–1764) [az apja első feleségétől született]

Teleki III. Sámuel (1739–1822) + Iktári Bethlen Zsuzsanna (1754–1797) [az apja második feleségétől született]

Teleki II. Ádám (1740–1792) + Wesselényi Mária (1748–1786) [apja második feleségétől született]

Teleki II. József (1738–1796) + Róth Johanna (1741–1814)

Teleki II. Domokos (1773–1798)

Teleki Polixena (1776–1797) + Kendeffy János (?–1797)

Teleki Anna (1780–1841) + Degenfeld Miksa (1766–1816)

Teleki III. László (1764–1821) + Teleki Mária (1770–1800)
+ Mészáros Johanna (1784–1844)

Teleki III. József (1777–1817) + Teleki Zsófia (1784–1844)

Teleki III. Ádám (1789–1851) [apja első feleségétől született]

Teleki IV. József (1790–1855) [apja első feleségétől született]

Teleki V. Sámuel (1792–1857) + Jeszenák Ludovika [apja első feleségétől született]

Teleki IV. László (1810–1861) [apja második feleségétől született]

Teleki III. Domokos (1810–1876) + Bánffy Jozefa (1810–1841)
+ Teleki Klementina (1827–1894)

Teleki János (Jankó)

Teleki Anna

Teleki III. Ádám

Teleki II. Mihály + Weér Judit

Teleki I. József + (Árva) Bethlen Kata

Teleki III. Mihály

Teleki I. Pál + Vay Katalin

Teleki I. Sándor

Teleki III. Sámuel + Iktári Bethlen Zsuzsanna

Teleki I. Ádám

Teleki II. László + Ráday Eszter

Teleki II. József

Teleki II. Domokos

Teleki II. Ádám

+ Teleki III. László

Teleki Polixena

Teleki Mária

Mészáros Johanna

Teleki III. József

Teleki IV. József

Teleki III. Domokos

Teleki V. Sámuel

Teleki IV. László

A kiállítás a **Magyar Tudomány Ünnepe** 2019. évi rendezvénysorozatának része
A Magyar Tudomány Ünnepe Programtanácsának elnöke
Barnabás Beáta

Kiállítás-szervező intézmény:
MTA Könyvtár és Információs Központ

A kiállítást rendezte:
Fodor Eszter, Kalocsai László
FoKa art
Mázi Béla, Molnár Andrea, Sallai Ágnes, Szabó Ádám
MTA Könyvtár és Információs Központ

A kísérőfüzet szövegét írta:
Sallai Ágnes, Szabó Ádám
MTA Könyvtár és Információs Központ

A kísérőfüzetet szerkesztette:
Molnár Andrea
MTA Könyvtár és Információs Központ

Tervezte:
Kalocsai László
FoKa art

Felelős kiadó:
Monok István
az MTA Könyvtár és Információs Központ főigazgatója

© MTA Könyvtár és Információs Központ, 2019
ISBN 978-963-7451-50-8
DOI 10.14755/TELEKI.2019

A kiadványban található képek az MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, a Magyar Nemzeti Múzeum, a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeuma műtárgyairól készültek.
A címlap a Magyar Tudományos Akadémia Művészeti Gyűjteményében lévő gróf Teleki József-portré, valamint az MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteményében készült fényképek felhasználásával készült.

Maritum in modum adu
iarum Universitatis I
llud interim cumprim
ec ob defectum neces
ognitionum humanar
ascriptus proinde ac C
et sincero promovend
i, non temnendam Bib
tive Maritum Ladislau
nptibus conflata, per
inum complectitur, an
ali in forma Fidei - C
nium Regnicolarum

MTA Könyvtár és Információs Központ

Cím: Budapest V. ker., Arany János u. 1.

Telefon: (06-1) 411-6100

E-mail: mtak@konyvtar.mta.hu

Honlap: konyvtar.mta.hu, telekikonyvtar.mtak.hu

